

PORIN ENSIMMÄISEN TAPULIOIKEUDEN AIKA

1. KAUPUNGIN PERUSTAMINEN JA ETUOIKEUDET

JUHANA-HERTTUA

I

Kesällä 1556 kävi nuori Vaasa-ruhtinas, josta oli tuleva Porin kaupungin perustaja, ensi kertaa Ulvilan seudulla. Nuorukainen oli vielä siinä iässä, jolloin tulevaisuus valoisi kangastaa. Isän oli isältään Kustaa-kuninkaalta äskettäin vastaanottanut nimityksen *S u o m e n h e r t t u a k s i* ja teki nyt niin sanoaksemme hallitsijamatkansa (eriksgatan) ruhtinaskuntaansa. Voimme kuvitella hänet tähän aikaan nuorukaiseksi, jolla oli Vaasasuvun tunnetut piirteet, korkea otsa, suljettu suu ja sielukas katse, tämä kaikki kuitenkin vielä nuoruuden hentouden lieventämänä. V:n 1537 lopussa syntyneenä hän oli nyt yhdeksännellätoista ikävuodellaan.

Emme tiedä mitään muuta tästä hänen ensimmäisestä käynnistään Ulvilassa, mutta näyttää todenmukaiselta, että seudun erikoinen luonto, mahtava joki viheriöivine suistoinneen koko herttuakunnan hedelmällisimpien peltovainioiden ympäröimänä, on vaikuttanut nuoreen herttuaan. Hän löysi täällä kaupungin vieressä sijaitsevassa Ulvilan kuninkaankartanossa sellaisen lepopaikan, jota ruhtinaat mielellään hakevat kaukaa pääkaupungistaan. Melkein joka kevät, kun luonto valmistautui kesän elämään, ja kun joki heitti yltään talven kahleet, kävi herttua, joka hänkin uneksi vapaammasta vaikutusalasta ja tarmokkaammasta elämästä, tässä mieluisimmassa hallintokartanossaan, viettääkseen siellä muutamia viikkoja.

II

Siten tapasimme hänet kahden vuoden kuluttua jälleen siellä herttuakunnan etevimpien aatelisherrojen ympäröimänä. Säilyneiden kalustoluetteloiden johdolla saamme käsityksen siitä loistosta, joka vallitsi *h e r t t u a n*

*Juhana III noin v. 1570 Tuntemattoman taiteilijan mahdollisesti L. Ryckzin maa-
laama muotokuva Tyresön linnassa. Valok. Svenska Porträttarkivet.*

h o v i s s a, sen vieraillessa Ulvilan kartanossa. Suuren herransalin seinät olivat varustetut punaisesta ja keltaisesta venäläiskankaasta tehdyillä tapeteilla ja seinäverhoilla sekä, koristetut tauluilla, jotka esittivät raamatullisia kohtauksia, vetten päällä kävelevää Pietaria, Kristuksen syntymää, Tuhlaajapoikaa jne. Näiden flanderialaisten taideteosten rinnalla tavattiin siellä vaatimattomampiakin, erään kotimaisen taiteilijan, mestari Henrik-maalarin tekemiä tauluja, sekä muutamia. ns. venäläistauluja (ryssetaflor), jotka eivät. esittäneet mitään aihetta, vaan ainoastaan erilaisia väriyhdistelmiä. Pöytiä peittivät hollantilaisesta palttinasta tehdyt pöytäliinat, jotka oli koristettu punaisilla, vihreillä ja mustilla silkkiompeleilla ja joiden reunoihin oli solmittu valkoisen- ja mustanvärisiä ripsuja. Pöytäastiat, joihin sen ajan tavan mukaan enimmäkseen kuului tinalautasia ja tinakannuja, olivat osaksi muistoja Kustaa Vaasan kirkkoperuutuksista, ollen peräisin osaksi Ulvilan pahin kirstusta, osaksi Eurajoen kirkon varastohuoneesta. Kirjavien esirippujen takana seisoivat sängyt vaippojen ja ryijyjen peittäminä, joihin oli kuvattu toisiin valkoisia ja mustia, toisiin punaisia ja valkoisia, toisiin taas sinisiä ja keltaisia neliöitä. Jos tähän lisäämme muutamia kultaisia ja hopeisia arvoesineitä, joista varmaankin useimmat olivat tarkoitettut yksinomaan herttuan käytettäväksi, on meillä kuva tästä keskiaikaisesta ylellisyydestä, johon uuden ajan renessanssi oli paraillaan tekemässä tuloaan, ylellisyydestä, jota meidän aikanamme voi tavata monessa hyvinvoivassa talonpoikaiskodissakin.

Vaikka herttuan elämä hänen oleskellessaan Ulvilassa näytti etupäässä olleen omistettu levolle ja huville, ei hän silti unohtanut politiikkaa. Miettikö hän jo todellakin vastaista veljessotaa, vaiko muuten arveli valtiollisen aseman vaativan herttuakunnan turvaamista merenpuolisilta hyökkäyksiltä, emme tiedä; varmaa on kuitenkin, että hän oli päättänyt tänne perustaa linnoitetun paikan. Kun hän ei Ulvilan lakeuksilta löytänyt sille soveliaista paikkaa, kiintyi hänen katseensa Pärnäisten (Bärnäsin) kylän pohjoispuolella olevaan "korkeaan hiekkaharjuun". Tämä paikka näytti hänestä aiottuun tarkoitukseen epäilemättä sopivimmalta koko seudulla.

KOKEMÄENJOEN SUU 1550-LUVULLA

Harjun alapuolella aaltoili aava merenlahti, jossa ei vielä näkynyt merkkiäkään nykyisistä niittysaarista. Niin kauas kuin silmä kantoi, ulottui siintävää selkää luoteeseen, jossa ainoastaan eräs pieni yksinäinen luoto, Luusouri, pisti aalloista näkyviin. Tästä merenlahdesta haaraantui sisämaahan päin k a k s i s e l k ä ä, jotka ympäröivät Pärnäisten maan pohjois- ja länsipuolelta. Pohjoinen, Harjunpäänlahdeksi kutsuttu osa peitti vedellään suu-

suurena selkänä, jonka pinnan kalvoon Ulvilan kirkon nähtiin etäältä kuvastuvan

Tällaiset olivat kaupungin lähimmät ympäristöt Juhana-herttuan aikana. Kaikista maatumisista huolimatta oli Pärnäisten maa vielä saarena. Sen hiekkaharju, melkeinpä ainoa kiinteä maa siinä lahtien, jokihaarojen, soiden ja kaislaisten rantojen sokkelossa, joka siihen aikaan oli Kokemäenjoen suuna, hallitsi tosiaankin meritietä Satakuntaan ja oli siten epäilemättä erinomainen paikka linnoitettavaksi.

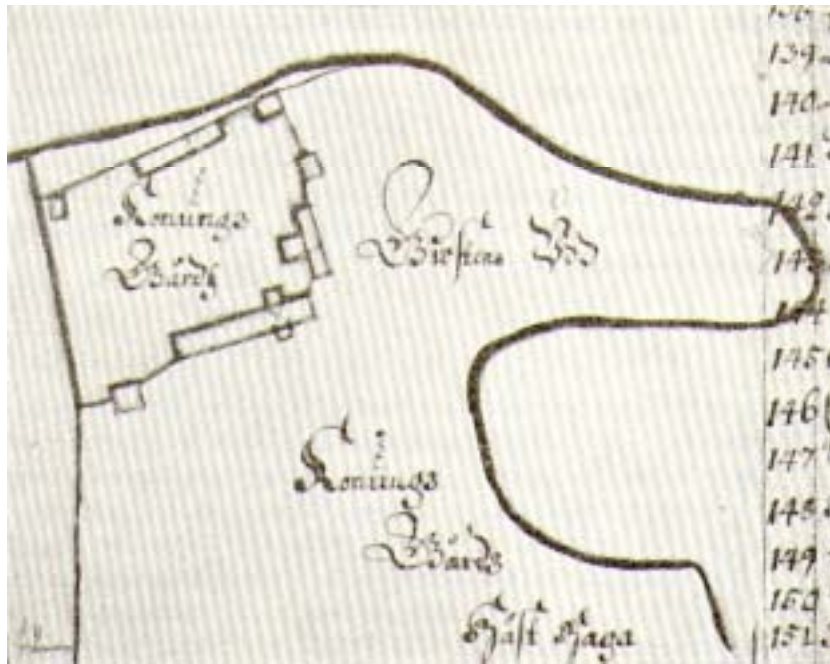
II

Ensimmäisessä osassa esitettiin jo, kuinka Porin kohdalla on ollut pieni linna. Viittauksia, jotka tekevät semmoisen otaksunan uskottavaksi, ei näet puutu. V. 1679 sanoi raatimies Pietari Mill Ulvilan kihlakunnanoikeudessa, että kuninkaankartano, joka sijaitsi kaupungin vieressä, oli viimeainittua vanhempi ja "sitä on kutsuttu vanhoista ajoista asti Porin kuninkaankartanoksi". Koska kuitenkin on tunnettua, että kuninkaankartano todenteolla oli samanaikainen kuin kaupunki, niin ei taru, jolle yllämainittu lausunto perustuu, voi tarkoittaa pelkästään sitä. Täytyy otaksua kansan muistin tässä kohden sekoittaneen kuninkaankartanoon jonkun muun laitoksen, joka "vanhoista ajoista asti" on sijainnut samalla paikalla. Nimi "Björneborg", joka myöskin, sen mukaan mitä Mill luuli tietävänsä, oli kaupunkia vanhempi, ilmaisee täysin selvästi, että tämä laitos on ollut mainittu linna.

Miten asian laita lienee ollutkaan, olipa Pärnäisten harjulla ollut olemassa vanhempaa linnaa tai ei, varmaa on, että Juhana-herttua nyt aikoi sen linnoittaa. Kivilinna oli nyt kruunaava tuon seutua hallitsevan kukkulan joen suulla. Reip-paudella, joka kuvaa hänen sukuaan, hän ryhtyi työhön. Ensimmäiseksi siirrettiin kuninkaankartano Ulvilasta vasta valitulle paikalle.

PORIN KUNINKAANKARTANO RAKENNETAAN

Herttua rakennutti harjun itäiselle rinteelle, jokseenkin samalle paikalle, jossa kaupungin nykyinen kirkko sijaitsee, puisen "ristirakennuksen". Huomaamme tileistä, että tämä uusi kartanon päärakennus on aikoinaan ollut jättiläistyö. Vouti käytti siihen yhden ainoan vuoden, v. 1559, aikana noin 1 000 veropäivätyötä sekä viidenkymmenen kirvesmiehen 717 käteisellä rahalla maksettua päivätyötä. Niin kuin keskiaikaisen ritarinlinnan sydänvarustusta ympäröi suurta ristirakennusta ryhmä pienempiä rakennuksia, osaksi uusia, osaksi tänne Ulvilan kartanosta siirrettyjä. Niitä olivat asemies- ja oriinratsastajatuvat (svenne- och hingstrida-restugorna) herttuan

Porin kuninkaankartano kaupungin vuoden 1696 kartassa. Huomaa pitkä "ristirakennus".
Riksarkivet.

sotilasseuruetta varten, kartanon siviilipalvelusväelle ja vieraille määrättyt voutin ja porvarienvuonot, sekä joukko muita, sisäiseen talouteen kuuluvia rakennuksia, niin kuin leipomahuone (stegerhus), sauna, kalastajaintupa, tynnyrintekijäntupa, paja, talli, kanala, jne. Jo siihen aikaan kutsuikin moiseen komeuteen tottumaton kansa Porin kartanon uutta päärakennusta "linnaksi", ja seuraavat sukupolvet puhuivat vielä vuosisatoja myöhemmin, kun herttuallinen hallintokartano oli jo tulen ja ajan hävittämänä sortunut soraksi, ja ainoastaan vähäisiä perustuksen jätteitä oli jäljellä, kunnioituksella Juhana-herttuan suuresta "palatsista" (palais).

HERTTUALLISEN LINNAN PERUSTAMISPUUHAT

Juhana-herttuan suunnitelmissa oli uudella kuninkaankartanolla "linnapihoineen" ja korkeine aitauksineen ainoastaan alistettu asema siihen verrattuna, mitä hänellä oikeastaan oli mielessä. Hän tahtoi nähdä todellisen linnan kohoavan mäen huipulle. Silloin kun sen torninhuiput kerran kuvastuisivat alapuolella juoksevaan jokeen, silloin hän arveli ajan olevan otollinen niiden suunnitelmien toteuttamiseen, joita hän isänsä selän takana

rakenteli puolalaisten lähettiläiden kanssa. Parempien tilojen puutteessa hän nyt sijoitti heidät asumaan Martti Olavinpojan lesken luo Ulvilan kaupunkiin (v. 1558). Valtavia kivimääriä tuotiin vuosina 1559 ja 1560 paikalle, yksistään edellisenä vuonna 2 014 ¼ kuormaa, joka taholta koko läänistä, Ulvilasta ja Eurajoelta, Köyliöstä ja Närpiöstä, ja aina kaukaisesta Ylä-Satakunnasta saakka. Perin tarkkoja oltiin siitä, ettei menetettäisi yhtään niistä komeilta paasista, jotka vaivoin oli maakunnassa, irtilohekottu. V. 1560 tuomittiin Olavi Joosepinpoika Masialta armotta 3 markan sakkoihin "siitä syystä, että hän otti kiven, jonka armollisen herramme päivämiehet ovat irtilohkoneet, ja kuljetti sen luvattomasti pois kuin oman kivensä ainakin".

Ennen kuin herttua, joka eksyi yhä edemmäs vaarallisen politiikkansa harhateille, edes oli ennättänyt aloittaa uuden linnoituksen rakentamisen, josta todennäköisesti olisi koitunut Aurajoen ja Vanajaveden varsilla sijaitsevien naapuriensa arvokas kilpailija, oli hänen herttuakuntansa jo kukistunut. Kivet, joita ei tarvittu uuden kartanon kivijalkaan, 1 050 ½ kuormaa, jäivät ajelehtimaan mäelle, jota, siitä, lähtien kutsuttiin "Linnanmäeksi". V. 1653 kertoo maanmittari Nils Welaminpoika Porin kreiville Kustaa Hornille tästä paikasta, "johon ennen on aiottu rakentaa linna, ja jossa sinne viedyt kivet vielä makaavat". Niistä oli osa jäljellä vielä vuoden 1801 palon aikana todisteina Juhana-herttuan nuoruudenunelmista. Nykyään viimeisetkin on käytetty kaupungin tarpeisiin, paikalle on jo rakennettu suuria kivrakennuksia ja itse nimi Linnanmäki on jo aikoja sitten joutunut unohduksiin.

Kaikkia Juhana-herttuan nuoruudenunelmia ei kuitenkaan yhtä epäsuopea kohtalo hävittänyt. Luomustensa, uuden kuninkaankartanon ja tulevan linnan suojassa, tahtoi herttua nähdä uuden kaupungin kohoavan vanhan Ulvilan sijaan, joka tanskalaisryöstön ja Helsinkiin muuton jälkeen ei enää voinut elpyä entisellä paikallaan. Rauhan, eikä sodan välikappaleena on tämä Juhana-herttuan luomus, sekä linnan että kuninkaankartanon Hävittyä, yksinään kukkulalla jäljellä. Se todistaa sekä perustajansa tarkkanäköisyyttä että inhimillisissä yhteisöissä asuvaa voimaa, jonka avulla ne kaikkea suojelusta vailla ja huolimatta mistään vaikeuksista voivat kehittyä, jos ne vain ovat tarpeen vaatimia ja sopiville paikoille perustettuja.

KAUPUNGIN PERUSTAMISKIRJE

Saadakseen tämän työn käyntiin antoi Juhana-herttua Ulvilassa oleskellessaan 8. p:nä maaliskuuta v. 1558 tunnetun p e r u s t a m i s k i r j e n s ä Porin kaupunkia varten. Siinä sanotaan: "Koska olemme nähneet hyväksi, että meren puolelle olisi rakennettava vahva kauppakaupunki, emmekä Ulvilassa löydä mitään linnoitettavaksi soveltuvaa paikkaa, olemme valinneet toi-

sen paikan Porin luota. Sen tähden olemme suoneet ja myöntäneet, kuten nytkin tässä avoimessa kirjeessämme suomme ja myönnämme, kaikille niille, jotka haluavat muuttaa sinne ja asua mainitun Porin luona, Ruotsin säädetyin mukaisen vapaan kaupankäynnin. Samoin suomme ja myönnämme jokaiselle, joka nyt heti muuttaa sinne Ulvilasta, tai mistä hyvänsä he nyt tai vastaisuudessa voivat tulla, heidän muuttonsa johdosta, kirjeen antopäivästä lukien 10 vuoden ajaksi, vapauden kaikista rasituksista ja kaikista veroista, joita heidän tulisi suorittaa, niin että he sillä aikaa saavat olla kaikin puolin vapaina, jollei Ruotsin valtakunta joudu sodan tahi muiden levottomuuksien ahdistamaksi".

Että Ulvilan porvarit eivät hämmentymättömällä ilolla tervehtineet uutta käskyä huomaamme heidän Erik-kuninkaalle jättämästään valituskirjelmästä. Tullevaisuus näytti heistä epävarmalta, kun perustamiskirje ei luvannut heille heidän kadottamistaan tonteista ja vainioista mitään muuta korvausta kuin kymmenvuotisen vapausajan, joka sekini oli riippuvainen politiikan arvaamattomista tuulenpyörähdyksistä. Voimme siitä syystä varmuudella otaksua, että muutto ei tapahtunut kovinkaan mielellään. Mutta kun porvareiden tuvat ja rakennuksetkin olivat pitkänä Helsingissä vietettynä aikana jo ehtineet pahasti rappeutua ja uusi kaupunginpaikka näytti purjehduksen kannalta edullisemmalta, porvarit taipuivat. Jo v. 1560 mainitaan eräässä asiakirjassa "kaikkien porvarien" muuttaneen Ulvilasta Poriin, jossa kuninkaankartanokin oli valmistumassa. Vain yleisen muuton taustaa vastaan voidaan selittää ne tunnustuksen sanat, jotka Porin porvarit pyytäessään v. 1564 kaupungin privilegioille Erik-kuninkaan vahvistusta, kaupunkinsa asemasta lausuiivat. Ulvilan kaupungin paikka oli tästä lähtien enää "Gammelby", "Vanha kaupunki", Vanhakylä.

PORIN ENSIMMÄISET AJAT

Nopeasti alkoi uudesta kaupungista näin tulla todellisuus, ja ulvilalaiset, varmaankin huomaten sen edullisen aseman, siirtyivät toinen toisensa jälkeen Pärnäisten määlelle ottaen mukaan minkä irti saivat. Perimätieto on säilyttänyt muiston ensimmäisistä siellä rakennetuista taloista. Niiden sanotaan olleen nimiltään "Hakuri", salvumiehen, "Paturi", sepän, "Kynäs", kaupunginkirjurin, "Tiku" eli "Stiku", saunanpitäjän. Vielä vuoden 1780 vaiheilla sanotaan olleen jäljellä vanha honkainen riihi, joka oli rakennettu kaupunkia perustettaessa, ja vielä v. 1830 käytettiin erästä toista riihtä, joka oltuaan "vanhassa kaupungissa" kymmenysaittana oli edellisen vuosisadan lopulla siirretty uuteen kaupunkiin.

Ainoa mitä muuten tiedetään uudestaan rakennetun kaupungin asemasta ja suuruudesta on, että uusi raatihuone perimätiedon mukaan tehtiin jokseenkin samalle paikalle, jolla nykyinen raatihuone sijaitsee, sekä että erään tontin, jonka herttua v. 1563 antoi seuralaiselleen Henrik Korpolaaiselle, sanottiin v. 1703 olevan silloisen kaupungin ulkopuolella. Tästä näyttää ilmenevän, että 1500-luvun kaupunginalue ainakin jollekin taholle ulottui kaupungin myöhempien rajojen ulkopuolelle. Mahdollista on myöskin, että juuri rakennettu kaupunki - vaikka se pääasiallisesti lienee pysynyt sen nelikulmion piirissä, jonka muodostavat nykyinen ensimmäinen ja toinen kaupunginosa, oli silti alussa hiukan laajempialainen kuin myöhemmin. Tämä otaksuma olisi hyvin yhtäpitävä sen käsityksen kanssa, jonka saa tutkimalla tarkoin sen ajan asiakirjoja, joista näyttää yleensä käyvän selville, että Pori 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa, oli sekä väkirikkaampi että suurempi kuin viimemainitun vuosisadan lopussa.

II

Muutama vuosi kului nyt levossa ja rauhassa, ja porvarit saivat vielä kerran, v. 1563, iloita nuoren ruhtinaan äolosta. Häntä seurasi nyt hänen puolalainen puolisonsa, Katariina Jagellonica, ja loistava seurue kotimaisia ja ulkomaisia miehiä. Kallisarvoisissa burgundilaisissa puvuissaan poimutettuine kauluksineen ja leveine täytettyine pussihihoineen olivat näinä senaikaisten hienojen muotien edustajat aivan varmasti pikkukaupungin porvareiden hämmästyksen ja ihailun kohteina. Heillä oli kupeillaan ihonmyötäisten sametitakkien päällä kallisarvoiset, kulta- ja hopeakirjonnalla somistetut vyöt. Heissä oli tosiaankin jotakin nähtävää porvareille, jotka matalien asuntojensa edustalla katselivat ruhtinaallisia, kaupungin läpi matkaavia ratsastuskulkueita. Herttua oli kuninkaankartanon lähelle perkauttanut itselleen metsästyspuiston, "jägabacka'n", jossa hän seurueineen sai antautua sen ajan mieliurheilulle. Hänen tieteen ja taiteen harrastuksensa on kyllin tunnettu, ja tahdomme: ainoastaan esimerkkinä siitä anteliaisuudesta, jota hän osoitti opintojen harjoittajia kohtaan, mainita, että hän tämän Porissa oleskelunsa aikana lahjoitti muutamille ylioppilaille, jotka todennäköisesti oleskelivät hänen ympäristössään, läänityksiksi jyviä ja papinpaikkoja. Herttuan seurueessa nähtiin myös, luultavasti ensimmäisen kerran Kokemäenjoen varrella, muutamia uuden ajan tietämyksen edustajia, kuten eräs lääkäri, Turun linnan apteekkari Matias Erbach ym. Säde etelämäistä renessanssia tunki siten aina kylmään Pohjolaamme saakka.

Rauha ei ollut pitkälinen, ja ennen kuin vuosi 1563 oli umpeen kulunut oli veljessota syttynyt. Porin, joka oli jäänyt kirin jäänytkin linnoittamatta, pakottivat Erik-kuninkaan sotapäälliköt Jöns Kurki ja Nils Boije ei ainoas-

Katariina Jagellonica. Gouzales Goqnesin maalaama muotokuva vuodelta 1684. Varsovan Kansallismuseo. Valok. Svenska Porträttarkivet.

taan varustamaan 25 ratsumiestä kuninkaallisen armeijan vahvistukseksi vaan myös lähettämään ruokavaroja sekä, Turun linnan piiritysväelle että erälle sotilasosastolle, joka piti Raumalta lähettää Ruotsiin.

III

Porvareiden koko toimeentulo oli nyt vaarassa, sillä ei ollut mitään takeita siitä, että voitokas E e r i k - k u n i n g a s olisi altis hyväksymään vihollisveljensä aikaansaannokset. Uusi muutto kangasti porvareille kohtalokkaana mahdollisuutena. Sentähden he kääntyivät 19.9.1564 nöyrällä kirjelmällä

Eerik-kuninkaan puoleen ja ilmoittivat seuraavin sanoin huolensa: "Meitä köyhiä alamaisia ovat monet muutot usein rasittaneet. Ensiksi meidän täytyi Teidän rakkaan herra isänne käskystä muuttaa - Jumala tietäköön meille köyhille varsin vähäksi hyväksi ja hyödyksi - Ulvilasta Helsinkiin, jossa asuimme kuusi vuotta ja sitten saman H. K. M :nsa käskystä Ulvilaan takaisin. Siellä emme saaneet asua täyttä vuottakaan, vaan meidän oli Juhana-herttuan käskystä asetuttava tänne Poriin. Ja vaikka korkeasti kunioitettava Juhana-herttua kirjeellään ja privilegiolla vakuutti, että me varmasti ja pysyvästi saisimme asua tämän kaupungin alueella, pyydämme me köyhät alamaiset kuitenkin, koska sellainen lupaus on voimaton ja oikeastaan vaan Teidän Majesteettinne annettavissa, että Teidän K. M:nne Jumalan tähden suvaitsisi ottaa huomioon meidän usein tapahtuneet muuttomme ja armollisesti vahvistaa tämän meidän kaupunkimme sijan ja paikan, koska ei missään voida parempaa asemaa löytää ja koska tämä Satakunnan maanääri ei voi olla kokonaan kaupunkia vailla". Sen ohessa he pyysivät etuoikeuksia (privilegioita) kaupungilleen sekä korvausta Ulvilassa kadottamastaan karjanlaitumesta ja oikeutta saada pitää kaupungin alusmaina Reposaari ja viides osa Ulasouria, jotka vanhastaan olivat kuuluneet Ulvilalle.

KAUPUNGIN ETUOIKEUDET

Eerik-kuningas antoi nyt, luultavasti sen taipuvaisuuden lepyttämänä, jolla Pori veljessodan aikana oli noudattanut hänen kannattajiensa käskyjä, kaupungille sen ensimmäiset etuoikeudet. "Sillä" - kuten hänen sanansa kuuluvat - "Porin asukkaat ovat meille luvanneet, vakuuttaneet ja valan vannomalla sitoutuneet, että he ja kaikki heidän jälkeläisensä tahtovat olla ja tulevat; olemaan meille ja meidän laillisille jälkeläisillemme kuuliaisia ja uskollisia ja kaikin puolin avullisia milloin ja missä sitä tarvittaneenkaan, eivätkä koskaan anna kenenkään itseään meistä tai jälkeläisistämme erottaa ja salaisesti tai julkisesti vietellä, ei kotimaisen eikä ulkomaisen, mihin säätyyn nämä mahtanevatkaan kuulua". Etuoikeuskirje, joka on päivätty Tukholman Linnassa 10. p:nä joulukuuta v. 1564 sisältää yksitoista kohtaa: luvan kaupungille käyttää kaupungin lakia niin kuin muutkin valtakunnan kauppakaupungit; kaupankäyntioikeuden selvä valtakunnan sisä- että ulkopuolella; oikeuden saada läänitykseksi karjanlaidun siitä osasta Pärnäisten maita, jota ei ennestään ollut yhdistetty Koiviston karjakartanoon, sekä samaan tarkoitukseen osan Reposarta ja viidennen osan Ulasouria, joka ennen oli kuulunut Pärnäisten kylälle; suojelusta aatelin ja muiden laitonta kauppaa vastaan; turvan pakkokestitystä vastaan; ennakko-oston kiellon; kiellon porvareille nauttia samaan aikaan porvarioikeutta ulkomaisessa kaupungissa; vakuutuksen

Omasta tuomio-oikeudesta ja siitä, etteivät kruunun palvelijat ilman laillista tuomiota saisi ottaa takavarikkoon porvarien omaisuutta; lupauksen laittomien satamien ja maakaupan estämisestä; kiellon muukalaisten oleskelemisestä kaupungissa, jolleivät ole saavuttaneet porvarisoikeutta; sekä lopuksi – kiellon hykkäämästä pormestarin ja raatimiesten kimppuun lyöden ja hakaten. – Prof. F o l k e L i n d b e r g on huomauttanut monista yhtäläisyyk-

siltä, joita näillä säännöksillä on T u k h o l m a n 12.4.1563 annettuihin privilegioihin.

Nämä kaupungin etuoikeudet uudistettiin sittemmin useita kertoja, jolloin ne eräiltä osiltaan parantuivat entisestään kuninkaaksi tultuaan antoi Juhana III 24.3.1576 Porille privilegiot, joissa sille suoraan ennen mainittujen lahjoitusmaiden lisäksi Hvetenskär -niminen luoto, sekä "niin paljon Lattomerta, kuin on Koiviston aidasta suoraan poikki suon, kaupungista päin tarkasti etelää kohden". Seitsemännessä pykälässä kielletään uudelleen kaikki pakkokestitys kaupungissa, joka sen sijaan velvoitetaan pitämään yleistä majataloa matkustavaisia varten.

Kuningas Sigismundin 24.3.1594 antamissa etuoikeuksissa myönnetään kaupungille myöskin Pirskeri ja Puusoo, jotka ennen ovat kuuluneet Pärnäisten kylälle.

Laajin kaupungin etuoikeuskirjeistä on Kaarle IX :n antama ja päivätty 1.8.1604. Siinä on kaikkiaan 14 kohtaa. Ne kolme uutta pykälää, jotka ovat tulleet lisäksi Eerik-kuninkaan etuoikeuskirjeeseen sisältävät: että kaupungille myönnetään kolmet markkinat, yhdet Pertun päivän tienoissa Porissa, yhdet kynttilänpäivän aikana Pirkkalassa ja yhdet Laurin päivänä Lammaisissa; että se saa omaksi hyväkseen käyttää kaupungissa. laukeavat tonttiäyriverot; sekä että kaupungin koulupiiriin kuuluisivat Ulvilan, Köyliön, Tyrvään, Kokemäen ja Närpiön pitäjät. Sitä paitsi sisältää pykälä, joka koskee aatelismiesten ja muiden harjoittaman kaupan kieltämistä, tämän lisäksi voudille annetun käskyn karkottaa kaikki Närpiössä, Kokemäellä ja Ulvilassa oleskelevat maakauppiat, joiden kuitenkin olisi lupa muuttaa kaupunkiin ja siellä harjoittaa laillista kauppaa. Kolmas, karjanlaidunta koskeva pykälä, kuuluu aivan samoin kuin Eerik XIV :n kirjeessä, joten Lattomeran lahjoitus, mikä sisältyy Juhana-kuninkaan kirjeeseen v:ltä 1576, on poistettu. Tässä tärkeässä kaupungin etuoikeuksien vahvistuskirjeessä ei myöskään mainita Hvetenskäriä eikä Pirskeriä ja Puusoota. Antamansa oikeudet Kaarle vahvisti kuninkaaksi tultuaan uudelleen 30.6.1607.

Kuningas Kustaa Aadolfin kirjeet 25.10.1617 ja 14.4.1625 ovat vain lyhyitä kaupungin ennen saamien etuoikeuksien vahvistuksia.

2. KAUPPA

Kun kaupunki näin oli saanut etuoikeutensa ja ne oli useat kerrat vahvistettu ja uudistettu, se näyttää olemassaolonsa ensimmäisellä vuosisadalla kohonneen senaikaisissa oloissa melkoiseen hyvinvointiin. Tämä elpyminen perustui pääasiallisesti verrattain l a a j a a n k a u p p a n. Vanhan Ulvilan perillisenä Pori otti haltuunsa niiden edullisten olojen aikana, jotka Kustaa Vaasa valmisti pohjoismaiselle kaupalle, edeltäjänsä kauppayhteyden Saksan kanssa, minkä lisäksi se voi kotimaiseen kauppa-alueeseensa lukea sekä Perä-Pohjan että Hämeen.

ULKOMAANKAUPPA

Varakkaimmat porvarit - he olivat tavallisesti samalla kertaa kauppiaita, laivanomistajia ja laivureita - purjehtivat kreijari-tyyppisillä aluksillaan tavallisesti kaksi kertaa vuodessa hansakaupunkeihin, Danzigiin, Lyypekkiin, Stralsundiin, Rostockiin ja Greifswaldiin. Joskus he kävivät myös Itämeren maakuntien satamissa, etenkin Riiassa ja Haapsalussa, todennäköisesti myöskin Tallinnassa. Ulkomaisissa paikoissa he sitten myivät lastinsa, jona enimmäkseen oli voita ja vuotia sekä paljon kysyttyjä pohjoismaiden tuotteita: nahkatavaroita, tervan ja lohta. Toisinaan vietiin lautojakin. Ulkomaalaiset tavarat, jotka laivojen takaisin palattua purettiin kaupungin tullisillalle komeat tekstiilit, sellaiset kuin "Englannin" ja "Görlitzin" kankaat, valmiiksi ommellut vaatekappaleet, Brabantin lakit, pitsit, hatut, vyöt ja erilaiset kukkarot, kaikenlaiset talous- ja kotitarvetavarat, Nürnbergin veitset, silmäneulat, puhumattakaan suolasta, Reinin, Ranskan ja Espanjan viimeistä, Braunschweigin mummo-oluesta, "Sunnin oluesta" ja "pöytäoluesta", Saksan omenista, Saksan pähkinöistä jne. - koko tämä kirjava tavarain moninaisuus antoi omituisen, puoleksi keskiaikaisen, puoleksi uudenaikaisen leiman kauppaelämälle rannassa, jossa tullimies kirjureidensa seuraamana merkitsi tarkalleen luetteloihinsa eri parselit. Ulkomaiset kauppapalvelijat, etenkin Lyypekin ja Danzigin saksalaiset, olivat siihen aikaan varsin usein nähtyjä vieraita

Pohjan purjehdusreitti Satakunnan rannikolla Hannu Hannunpojan kartassa 1650-luvulta. Valtionarkisto.

kaupungissa. Eräs myöhempi historioitsija Keckonius, joka 1600-luvun lopussa kirjoitti lyhyen kertomuksen Porista, sanoo hollantilaistenkin usein käyneen paikkakunnalla, vaikka emme ole tavanneet asiakirjoista sellaisia tietoja, jotka suorastaan todistaisivat hänen väitteensä. V. 1584 tiedetään Juutintullin luetteloiden nojalla ensimmäisen porilaisen aluksen purjehtineen Juutinraumasta Pohjanmerelle.

PERÄ-POHJAN KAUPPA

Melkeinpä yhtä tärkeä kuin purjehdus Saksaan oli kaupungille siihen aikaan Perä-Pohjan kauppa. Etuoikeuskirjeessä v:lta 1564 vahvistaa Eerik-kuningas Porin kaupunginoikeudet mm. siitä syystä, että - kuten hän sanoo - se oli "Pohjanmaan ja Satakunnan maanäärille suureksi hyödyksi ja eduksi". Ennen Pohjanmaan kaupunkien perustamista oli näet Pori Pohjanlahden suomenpuolisella rannikolla lähin satama Perä-Pohjan ja Lapin tavaroiden suoranaista vientiä varten, jotka keskiajalla olivat perustaneet pirkkalaisten mahtavuuden ja rikkauden. Suurin osa Porin satamasta lähteviä laivoja varustetankin purjehtimaan Pohjanmaan satamapaikkoihin, Mustasaareen, Pietarsaareen, Kemiin ja Tornioon. Sen jälkeen kun kuningas Juhana III v. 1583 oli suostunut siihen, että niiden Perä-Pohjan tavaroiden tulli, jotka porvarit olivat ostaneet Tukholmaan tai ulkomaille vietäviksi, haittojen ja väärinkäytösten estämiseksi olisi kannettava Porissa eikä Tukholmassa, teki kaupungin tullimies erityisiä "Perä-Pohjan luetteloita", jotka vielä osaksi tallella ollen valaisevat tämän kaupan laatua ja luonnetta. Tärkeimmät tuontitavarat olivat hylkeenrasva, nahkatavarat, "sekanahat" (samfång), oravannahat (harmaanahat), sekä terva ja lohi; vilkkaimmin käydyt satamat olivat Pietarsaari ja Mustasaari, vaikka muihinkin satamiin tuon tuostakin poikettiin. Myöskin Perä-Pohjan talonpoikien oli tapana itse purjehtia tavaroineen Poriin, jonka tullisillalla siten kohtasivat toisensa turkkipuukuinen pohjanmies (bottnekarl), ja kantapäihin asti ulottuvaan kauhtanaan pukeutunut saksalainen kauppapalvelija.

SISÄMAAN JA HÄMEEN KAUPPA

Mitä vihdoin tulee Satakunnan talonpoikien ja sisämaankanssakytyyn kauppaan, oli Kaarle-herttua jo v. 1602 myöntänyt porilaisille oikeuden pitää kaupungin markkinoiden lisäksi yhdet markkinat myös Pirkkalassa. Vuoden 1604 etuoikeuksissa Pori sai oikeuden pitää kolme kertaa vuodessa markkinat, joista yhdet oli pidettävä Jaakon päivänä kaupungissa, yhdet Laurin päivän aikoihin Lammaisissa ja yhdet kynttilänpäivän

aikana Pirkkalassa. Nämä viimeainitut, jotka pidettiin Harjun kylässä, olivat epäilemättä omiaan suuntaamaan kaupunkiin Hämeen kaupan, joka ennen oli käynyt Teljään ja Ulvilaan. Vanhemmissa asiakirjoissa tavataankin muutamia, joskin harvoja tietoja, jotka todistavat, että hämäläiset yhä edelleen painautuivat kauppatavaroi-
neen Kokemäen jokilaaksoa ja sen tapulikaupunkia kohden. Siten sakotettiin v. 1561 erästä miestä siitä, että hän oli harjoittanut "ennakkokauppaa ja viekoitellut hämäläisen pois Pietari Sällen luota". Vielä paljon myöhemmin sanotaan muutamien porvareiden ostaneen kaupungissa jonkin määrän pellavia hämäläisiltä; ja saanee yleensä otaksua, että kun pellava mainitaan kaupungin vientitavaroiden joukossa, oli se kotoisin Hämeestä, niin esim. se pellavamäärä, jonka erään saksalaisen kauppa-
palvelijan oli määrä viedä maasta v. 1583. Hämäläiskaupan jatkuva merkitystä paikkakunnalle todistaa meille epäilemättä sekin seikka, että kaupungin pääkatua -
ainoaa, jolla, mikäli tiedetään, jo silloin oli erityinen nimensä, - kutsuttiin Hämeen-
kaduksi. Se mainitaan jo v. 1563, siis ainoastaan muutamia vuosia kaupungin perus-
tamisen jälkeen, ja kulki samoin kuin kaimansa myöhemmin aikoina kaupungin
halki idästä länteen. - Voipa, kun sikseen tuli, Porista tavata asiakkaan Savosta asti.
Niinpä Vesulahden käräjillä v. 1577 sakotettiin Mikkelin tienoilta kotoisin olevaa
Pietari Kauppista, joka oli myynyt kaksi ahmannahkaa Poriin, sen sijaan että olisi
tarjonnut niitä kotiseutunsa kruununvoudille.

Muuten näyttää kaupunki tällä ensimmäisellä kukoistusajallaan olleen maaseu-
dun kanssa käymässä kaupassa erässä suhteessa onnellisemminkin asemassa
kuin myöhemmin. Tuntuu näet siltä kuin liikenneyhteys joen yli olisi jo silloin var-
mistettu vakinaisen sillan avulla. Silta ei tosin ollut kaupungissa, mutta ei myöskään
siitä kaukana, se sijaitsi Variksenjalka (Kråkfot)-nimisen saaren kohdalla. Saamme
näet Ulvilan kihlakunnankäräjien tuomiosta v:ltä 1626 sen merkillisen tiedon, että
siellä silloin oli ollut maakunnansilta, so. silta, jota koko maakunnan tuli pitää kun-
nossa. Tämä meni saaren ylisen pään kautta. Koska, mikäli olemme huomanneet,
joen pohjoispuolista rantaa kulkeva maantie on vanhempina aikoina ollut suhteelli-
sesti vilkkaammin liikennöity kuin sen etelärantaa pitkin menevä, voimme helposti
havaita, minkä edun tämä senaikaisissa oloissa tärkeä laitos tuotti kaupungin sisä-
maankaupalle.

MAALAISKAUPAN MUODOT

Muuten alkoi maalaisten kanssa käytävä kauppakin yhä enemmän omaksua niitä
muotoja, jotka sitten seuraavalla, aikakaudella säännösteltiin järjestelmäksi. Jo sii-
hen aikaan oli ns. ennakko-osto ja maakauppa kielletty. V.

1573 tuomittiin Henrik Kyröläinen 40 mk:n sakkoihin, koska hän tarjosi 5 markkaa oravannahkakihtelyksestä, vaikka eräs toinen jo oli luvannut 4 markkaa, joka oli "kaupungin hinta". V. 1562 sakotettiin Henrik Simonpoikaa hänen Närpiössä harjoittamansa maakaupan takia, ja v. 1572 paria porvaria Kokemäellä ja Huittisissa käydyn maakaupan tähden. V. 1638 kiellettiin maaherran kirjelmän johdosta porvareita "kuljeksimasta maalla ostoksillaan", vaan talonpoikien tulee tuoda tavaransa kaupunkiin ja pitää niitä siellä torilla tarjolla kolme tuntia. Ei myöskään kukaan kaupunkilainen saanut sillä verukkeella, että hän asui maalla, käydä siellä kauppaa toisten porvarien vahingoksi. V. 1636 käskettiin muutamia maalla asuvia kauppa-palvelijoita ja kestejä muuttamaan kaupunkiin, - "jollei näin tapahdu, menettäkööt kaikki tavaransa kaupungille". Mitä edemmäksi aika kului, sitä useampia kaupan säännöstelemistä koskevia asetuksia annettiin. Sitä lukuisammiksi tulivat myös porvareiden puolelta yritykset luikerrella irti näistä määräyksistä, ja sitä useammin jouduttiin kiusaukseen viekkauksella pettää tullivirkamiehiä ja muita viranomaisia, joiden tuli pitää silmällä, että lakia ja järjestystä noudatettiin ostettaessa ja vaihdettaessa. Tätä todistavat kylliksi tuon tuostakin esiintyvät tavarain takavarikkoonotot, joita pantiin toimeen, kun porvarit eivät antaneet asianmukaisesti merkitä kirjoihin tuonti- ja vientitavaroitaan, tätä todistavat myös väärät painomitat, viinimitat tai suolatynnyrit, joita ajoittain naulittiin kaakinpuuhun - "toisille varoitukseksi".

Heikot merkit viittaavat jo sen etuoikeus- ja kauppa-aluetaistelun alkuun, joka seuraavalla aikakaudella oli antava erikoisen leimansa kaupunkien kaupalle. Kun Yrjänä Klemetinpoika v. 1562 pikaistuksissaan huudahtaen nimitti Turun porvareita "kyynärävarkaiksi", johon eräs niistä vastasi sadatellen Porin pormestarin ja raadin pirun vietäviksi, tai kun Jaakko Kinnari kiivastuneena löi Uudeltakirkolta kotoisin olevan vakkasuomalaisen Matti Pietaripojan päähän mustelman, olivat nämä vihanpurkaukset ikään kuin ensimmäiset tiedottomat etuvartijaottelut siinä taistelussa kaupungin ja sen eteläisten naapurien välillä, joka, oli kestävä meidän vuosisadallemme saakka.

VIENTIÄ JA TUONTIA KOSKEVIA TILASTOTIETOJA

Ennen kuin jätämme kaupan esittämisen, tahdomme sen ajan tulliluetteloista tuoda esiin muutamia tilastollisia tietoja, jotka ovat omiaan lähemmin valaisemaan kauppasuhteita kolmesataa vuotta takaperin. V. 1593 v i e t i n Porista Saksaan: 58 tynnyriä lohta, 5 leiviskää haukia, 46 tynnyriä ja 9 leiviskää voita, 5 leiviskää talin, 572 kappaletta vuotta ja erilaisia nahkoja. 1 130 kappaletta oravannahkoja, 1 725 kappaletta jäniksennahkoja, muutamia saukon- ja ketunnahkoja, 71 vatia hylkeenrasvaa, 93 tynnyriä tervaa, 28 ½

syltä puita ja 12 ½ tolttia eli 150 kappaletta lautoja. V. 1583 t u o t i n - Danzigista seitsemällä ja. Lyypekestä yhdellä laivalla - 112 lästiä 14 tynnr. suolaa, 4 tynnr. simaa, 6 $\frac{5}{8}$ aamia viiniä, 2 vatia olutta, 42 kannua paloviinaa, 1 tynnyri hunajaa, 81 leiviskää hampua, 12 kyynärää "Englannin kangasta", 17 kappaletta 19 kyynärää "Görlitzin kangasta", 2 kappaletta "pik"-kangasta, ½ pakkaa (bult) 12 kyynärää liinaa, 2 kappaletta "pommerilaisista", 2 riisiä paperia, 10 tusinaa huopahattuja, 3 ½ tusinaa veitsiä, 11 ½ tusinaa kukkaroja, 26 ½ tusinaa erilaatuisia vöitä, sekä sitä paitsi pienempiä määriä teräsjousia, hakasia, harpunkieliä, tinalusikoita, neulakoteloita, neuloja, munalukkoja, ruutia ja ruutisarvia ym. Sinä vuonna tuotiin myös 6 hevosta. Koko tämän tuontimäärän arvo oli 2 732 talaria 9 äyriä.

Perä-Pohjasta tuotiin samana vuonna 37 aamia 14 leiviskää hylkeenrasvaa, 6 tynnyriä 14 leivisk. voita, ½ tynnr. lohta, 6 tynnr. tervaa, 30 kappaletta vuotia, 64 kiihtelystä 28 kappaletta "sekanahkoja" ja 2 tikkuria jäniksennahkoja. Seuraavana vuonna tuotiin samalta kauppa-alueelta paitsi eri määriä äsken mainittuja tavaroita myöskin 2 ½ kiihtelystä oravannahkoja ja 9 ½ kiihtelystä sekanahkoja sekä 3 ½ tynnyriä höyheniä. Näinä vuosina käytiin seuraavissa Pohjanmaan satamissa: Kalajoella, Kaarlepyyssä, Kyrössä, Lapualla, Lohtajalla, Mustasaassa, Närpiössä, Pietarsaassa ja Torniossa.

Tietoja tavaraliikkeestä Lammaisten ja Harjun markkinoilla ei ole saatavissa, joten ei ole mitään mahdollisuutta todistaa, missä määrin Pori hyötyi hämeenpuolisesta sisämaankaupasta.

TULLINKANNON MÄÄRÄ

Mitä Porissa kannetun tullin summaan tulee, on sen määrääminen pitemmältä vuosisarjalta sangen vaikeata, mihin on osaksi syynä se seikka, että samalta vuodelta harvoin tavataan sekä vienti- että tuontiluetteloita, osaksi se, että tullimäärät ja -kantotavat ovat aikojen kuluessa melkoisesti muuttuneet. Tahdomme kuitenkin tässä esittää muutamia numeroita valaistaksemme edes jossakin määrin tätäkin kysymystä. Tuontitulli v:lta 1583 teki noin 71 talaria, johon tuli lisäksi Perä-Pohjan tulli, noin 36 talaria, siis yhteensä noin 107 talaria. Vientitulli taas ilmoitetaan v:lta 1590 noin 166 talariksi. Nämä summat viittaavat siis siihen, että koko tullinkanto 1580- ja 1590-luvulla saattoi nousta noin 275 talariin. 8.9.1610-9.10.1611 välisenä vuonna sanotaan tullitulojen "vanhan ja uuden tulliasetuksen mukaan nousseen yhteensä noin 759 talariin". Tullimies Hermann Skroun tilien mukaan teki taas Porin tullinkanto kokonaisuudessaan v. 1615 311 talaria, v. 1616 131 talaria, v. 1617 128 talaria, v. 1618 245 talaria ja v. 1621 332 talaria. V. 1636 oli summa painunut niin alas kuin noin 29 riksiin. Jos yllä mai-

v. 1590:																									
tuomi- koti	idit koti	maasi koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti														
481	—	2	—	9 1/4	1/2	—	53	675	285	—	166														
161	2	—	—	—	—	—	106	181	410	—	27 3/4														
283	10	—	1	45 1/4	—	—	50	40	603	—	40														
153	1 1/2	—	7 1/2	—	1/2	—	120	152	660	6	11 1/2														
Yhteensä 1,056											12 1/2	4	9 1/4	55	16 3/4	—	537	1,046	1,755	6	245 1/4	61	19	—	9
v. 1591:																									
289	—	3 1/2	—	25 1/4	—	2	46	591	650	—	110														
95	—	—	—	—	1/2	—	—	—	80	—	—														
375 1/2	—	1	—	49 1/4	—	—	47	65	640	—	29														
240	—	—	—	53 1/2	—	—	34	102	420	2	—														
Yhteensä 949 1/2											4 1/2	—	128 1/2	1/2	2	121	756	1,770	2	139	51 1/2	43	—	7	

Porin tuonti.

v. 1590:																							
tuomi- koti	idit koti	maasi koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti	tuota koti												
Danzigista	696	1	5	11 1/4	—	—	—	—	—	—	—												
Greifswaldista	188	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—												
Rostockista	185	—	10 1/4	—	—	—	—	—	—	—	—												
Stralsundista	95	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—												
Yhteensä 1,162											1	22 3/4	11 1/4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
v. 1591:																							
Danzigista	745	2 1/2	6	5	—	—	—	—	—	—	—												
Riianista	4	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—												
Rostockista	242	—	11 1/2	—	—	—	—	—	—	—	—												
Lyypeckistä	215	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—												
Yhteensä 1,206											2 1/2	30 1/4	15	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Aino Lähteenjojo: Repussaren historia n. 42.

ten laivojen useimmin käymänä paikkana, kun sitä vastoin Danzigilla 1500-luvun lopussa oli ollut siinä suhteessa etusija. Mitä kaupungin kauppalaivastoon tällä aikakaudella tulee, siitä tavataan ainoastaan vaillinaisia tietoja. 1570-luvulla näyttää kaupungin suurin laiva olleen Pietari Mikonpojan ”suuralus”, jolla oli 12 miehen laivaväki. Muut alukset olivat, erään v:lta 1572 olevan luettelon mukaan seuraavat kahdeksan: Martti Henrikinpojan ja Pietari Sällen laivat, kumpikin 30-lästäiset Matti Jaakonpojan ja Olavi Martinpojan, kumpikin 20-lästäiset, Niilo Laurinpojan 14-lästinen haaksi, Tapani Antinpojan 12-lästinen, kirkkoherra Juhanan 10-lästinen ja Henrikki Nurkan 8-lästinen. Näistä olivat neljä ensin mainittua tänä vuonna ”aiotut Saksanmaalle”, Niilo Laurinpojan ja Tapani Antinpojan haahdet olivat taas veronvientimatalla Viipuriin. Luettelo ei näytä olevan aivan täydellinen, koska samaan aikaan kaupungin asiakirjoissa mainitaan pari kolme muutakin aluksen omistajaa. Siten oli ainakin Paavo Olavinpojalla, Henrik Kyröläisellä ja Pietari Olavinpojalla mainittuna vuonna kullakin laivansa. Eräs luettelo porvareista, jotka v. 1576 veivät kruunun tavaraa Tukholmaan, sisältää 12 tai 13 nimeä, osaksi aivan toisia kuin ne, jotka vuoden 1572 laivaluettelossa tavataan. Näyttää niin muodoin luultavalta, että Porin ulkomaan merenkulkua ja Perä-Pohjan purjehdusta varten tarkoitettuja laivoja 1570- ja 1580-luvulla oli yhteenlaskettuina noin parikymmentä.

Päättyessämme yleiskatsauksemme Porin kaupasta tällä sen ensimmäisen tapulioikeuden aikakaudella, emme voi olla huomaamatta, verratessamme silloisia määriä niihin summiin, jotka täyttävät meidän aikamme tullilistat ja kauppaluettelot, kuinka vaatimattomia yllä mainitut numerot itse asiassa ovat. Mutta ne olivat kuitenkin suuria aikaisikseen, ja kauppa oli siihenkin aikaan, niin kuin meidän päivinämme kaupungin voiman perusta.

3. TEOLLISUUS JA KÄSITYÖ

Vaikka kauppa siihen aikaan oli kaupungin verrattomasti tärkein tulolähde, saavuttivat sen muutkin elinkeinot jo tällä aikakaudella melko korkean kehitysasteen. Niin oli etenkin käsiteollisuuden laita.

KRUUNUN TEOLLISUUSLAITOKSET

Kaupungissa ei vielä ollut muita teollisuuslaitoksia kuin kruunun tiilitarha (tegelsal) ja laivaveistämö (skeppsgård). Edellinen mainitaan, jo Juhana-herttuan aikana, jolloin se valmisti tiiliä kuninkaankartanon rakennustöitä varten. Laivaveistämö eli, kuten sitä myöskin nimitettiin, "Porin laivavarvi" perustettiin v. 1572. Siellä rakennettiin vuosina 1572-1609 useita aluksia laivastoa varten, esim. "Porin kaleeri" (Björneborgs galejan) 1572 - 1573, "Porin parkki" (B:borgs barken) v. 1580, "Porin kraveli" (B:borgs kraveln) 1581-- 1583 ym. Veistämöön kuului erityinen päällismies ja vakinainen noin 60-miehinen työväki.

Kauempana kaupungista sijaitsi sitä paitsi pari kolme muuta "kruunun laitosta", nimittäin salpietaritehdas Koivistonsaarella (Mullholmen) sekä saha- ja tullimyllyt Ruhaden luona. Salpietaritehtaasta puhutaan, mikäli olemme huomanneet, ensi kertaa v. 1581, mutta se näyttää lakanneen toimimasta aikakauden lopulla. Ruhaden sahamyllyn, joka rakennettiin jo v. 1558, kuten sen viereisen tullimyllyn, joka näyttää olleen vielä vanhemmilta ajoilta, hävitti kumpaisenkin kevättulva, edellisen jo v. 1587, jälkimmäisen v. 1602, eikä niitä enää sen koommin mainita asiakirjoissa. Vaikkei mikään näistä laitoksista oikeastaan ollut kaupungin oma, olivat ne kuitenkin omiaan kukin osaltaan lisäämään sen kauppaa. Ne tuottivat suoranaista, hyötyäkin porvaristolle, jolla oli oikeus tullia vastaan käyttää hyväkseen Ruhaden myllyjä ja joka todennäköisesti myös voi vuokrata kruunun tiilitehdasta ja laivaveistämöä, ainakin sellaisina aikoina, jolloin niitä ei kruunun hyväksi käytetty. Useiden porvareiden tiedetään ympäristöpitäjien puolesta olleen tekemisissä salpietaritehtaan kanssa. Niinpä pormestari Matti Niilonpoika kuittaa v. 1591 tehtaan työläisille tulevat ruokavarat ja porvari Lauri Laurinpoika toimittaa seuraavana vuonna Köyliön pitäjän puolesta olutkuurnan tehtaan käyttöön.

KÄSITEOLLISUUS

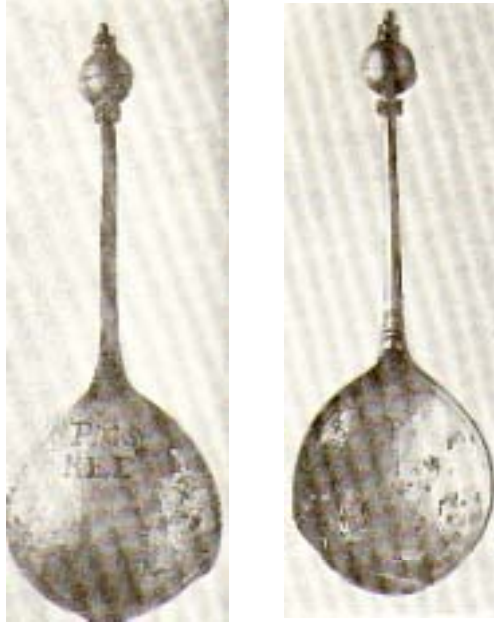
I

Vaikka kaupungilla omasta puolestaan ei ollut näytettävänä mitään teollisuuslaitoksia, tuntuu se sitä vastoin varsinaisten käsityöläiseliinjensä nopeasti edistyneen. Kun 1500-luvun lopussa jokaista ikkunanpanoa varten oli kutsuttava lasimestari Tukholmasta tai Turusta; koska sellaista ei vielä ollut omalla paikkakunnalla, esiintyy 1630-luvun henkikirjoissa jo sellainen ammatinharjoittaja kaupungin asukkaalla. Siellä mainitaan myös aikakauden loppupuolella kaksi kultaseppää, jotka varallisuussuhteistaan päättäen näyttävät sängen etevästi edustaneen ammattiaan. Sitä vastoin täytynee otaksua, että mestari "Hannu säijärintekijä", so. kelloseppä, joka v. 1635 oleskeli kaupungissa, oli kutsuttu sinne Turusta tai jostakin muualta asettamaan tornikelloa kellotapuliin Hän ei näet esiinny kaupungin asiakirjoissa sitä ennen eikä myöhemminkään ja on niin muodoin tuskin asunut paikkakunnalla. Kaikesta näkyy, että käsiteollisuuden harjoittajilla siihen aikaan oli kaupungissa riittävä toimeentulo ja asiakirjat osoittavatkin, että heihin kuului melkoinen osa porvarioikeutta nauttivasta porvaristosta.

Käsityöläisten lukumäärää koskevia varmoja tilastollisia tietoja tältä aikakaudelta ei kuitenkaan voida tässä esittää. Mitään virallisia luetteloita ei vielä siihen aikaan tehty ammatinharjoittajista, kuten on ollut laita myöhemmillä vuosisadoilla, ja henkikirjoja, joihin tosin on otettu joukko henkilöitä varustettuina eri ammattiarvonimillä, ei voida myöskään pitää täysin luotettavina, koska henkikirjureiden mielivalta näyttää määränneen sen tarkkuuden, jota he tässä suhteessa halusivat noudattaa Muiden lähteiden puutteessa tahdomme kuitenkin viimeksi mainittujen luetteloiden johdolla julkaista muutamia numeroita., joiden voi ainakin lähimain katsoa ilmaisevan todellista asianlaitaa, koska niitä tukevat hajanaiset tiedot muilta tahoilta.

II

Jo v. 1600 tavattiin erään tänä vuonna tehdyn kaupungin tonttiluettelon mukaan talonomistajien joukossa k a i k k i a n 18 k ä s i t y ö l ä i s t ä. Muutamat tonteista olivat tosin autioita ja niiden omistajat mahdollisesti kuolleita tai työhön kykenemättömiä, mutta koska sen sijaan kaupungissa voi otaksua olleen olemassa muutamia sellaisiakin käsityöläisiä, joiden hallussa ei ollut mitään tonttia ja taloa, lienee mainittu lukumäärä pikemmin liian pieni kuin liian suuri. Mainittuun luetteloon otetut käsityöläiset olivat: kuusi suutaria, kolme räätäliä, kaksi kultaseppää, kaksi nahkuria (skinnare), sekä yksi puuseppä, köydenpunoja (hampspinnare), seppä, tynnyrintekijä ja laivanrakennusmestari. Muissa senaikaisissa luetteloissa mainitaan sitä paitsi

Porilaisen kultasepän Juhana Antinpojan (1631-1651) valmistama hopealusikka edestä ja takaa nähtynä. Pituus 16,5 cm. Nykyään Kansallismuseossa.

muurareita, teurastajia ja satulamaakareita, joita kaupungissa oli ainakin yksi kutakin työalaa edustamassa. Voimme siis jotensakin suurella varmuudella otaksua, että kaupungissa 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa oli noin parikymmentä ammattilaista.

1600-luvun kolmella ensimmäisellä vuosikymmenellä heidän lukumääränsä vielä lisääntyi kymmennä. Vuoden 1639 henkikirjoissa tavataan näet 28 käsityöläistä - 7 suutaria, 5 räätäliä, 4 puuseppää, 4 seppää, 2 hevosen kengittäjää sekä yksi kultaseppä,

yksi sorvari, yksi lasimestari, muurari, yksi vaskenvaluri (beltare) ja yksi laivanrakentaja. Koska 1620- ja 1630-luvulla mainitaan myös satulamaakari ja v. 1612 eräs säämiskäntekijän leski, on kaupunkitähän aikaan ollut näilläkin

ammateilla edustajansa. Voimme siis otaksua kaupungissa aikakauden lopussa olleen noin 30 käsityöläistä eri ammattialoilta, lukumäärä, joka ei ollut siihen aikaan vähäpätöinen ja joka lähinnä seuraavalla aikakaudella tasaisesti väheni, kunnes se jälleen saavutettiin "hyödyn aikakaudella" 1700-luvun keskipaikkeilla.

III

On olemassa ainoastaan niukkoja tietoja niistä oloista ja ehdoista, joiden alaisina käsityöläiset siihen aikaan tekivät työtä. Huomaamme kuitenkin, että sen kurijärjestelmän alku, joka myöhemmin aikoina leimasi käsityöelin-keinoja, jo oli pääsemässä, vallalle, joskaan ammattikuntia tai mitään liittoutumia ammatinharjoittajien kesken ei vielä näy kaupungissa olleen. Maistraatti valvoi vielä, tähän aikaan yksin käsiteollisuutta ja järjesti sen harjoittajien työt ja toimet. Se sakotti käsityöläisiä laiminlyönneistä ja petoksisista ammatissaan, se kielsi heitä lähtemästä, maalle työhön, ja se määräsi hinnat heidän valmisteilleen. V. 1565 tuomittiin siten Martti Kultaseppä 40 markan sakkoihin siitä syystä, että hän oli "väärentänyt ja pettänyt käsi-

työnsä ja ammattinsa". V. 1631 pormestari ja raati kielsi, "etteivät suutarit, räätälit ja sepät millään muotoa saisi lähteä maalle työhön, vaan heidän tulee harjoittaa ammatiaan kaupungissa, ja jos maalaiset heitä tarvitsevat, käykööt heidän luonaan kaupungissa ja antakoot heidän siellä tehdä työtä hyväkseen. "Ken sitä vastaan rikkoo maksakoon sakkoa 20 tai 40 markkaa." Että kielto ei jäänyt pelkäksi uhkaukseksi huomamme siitä, että vielä samana vuonna Henrik-suutari tuomittiin maksamaan 20 mk, "koska hän oli lähtenyt maalle kengäntekoon". V. 1631 pormestari ja raati määräsi, että kaupungin suutarien tulee myydä pari miesten kenkiä 3 markasta, pari naisten kenkiä 90 äyristä, "ja lasten kenkiä suuruuden mukaan". "Ken toisin myy, menettäköön kengät, ja maksakoon sakon, joka on määrätty kauppakaaren 19. luvussa." Mutta jos suutarit tekivät työtä porvareille heidän kodeissaan, oli heidän määrä saada kenkäparilta työpalkkaa 1 ½", äyriä jne.

Käsityöläisten luokkaan luettiin siihen aikaan myöskin ne elinkeinonharjoittajat, jotka tyydyttivät kaupungin ruoan ja juoman tarvetta, esim. teurastajat, oluenpanijat, paloviinanpolttajat, majatalonisännät ym., joista osan vastaisuudessa tuli maksaa akssiiveroa. Heidät oli jo tähän aikaan, ainakin aikakauden loppupuolella, asetettu ankaran tarkastuksen alaisiksi. V. 1631 säädettiin, että niiden porvareiden, jotka tahtoivat myydä olutta, tulee myydä pannu hyvää olutta 5 äyristä ja huonompaa olutta 4 äyriä kannu, ja kaupungin vouti sekä eräs toinen henkilö määrättiin merkitsemään kannut kaupungin merkillä, "niiden vanhojen kannujen mukaan jotka ovat ennen merkityt". V. 1634 langetettiin muutamia henkilöitä 3 markan sakkoihin, koska he olivat vasten tätä kieltoa myyneet olutkannun 6 äyristä, ja sitä paitsi muuan maksamaan 3 talaria kuparirahaa köyhille, koska oli sanonut: "piru heitä kiittäköön, niin ylhäisiä kuin alhaisia", - so. sekä ylempiä että alempia virkamiehiä - "jotka ovat niin säättäneet".

4. MAALAISELINKEINOT

Kuten olemme nähneet, olivat varsinaiset kaupunkilaisammatit, kauppa ja käsiteollisuus, tähän aikaan saavuttaneet oloihin nähden melko korkean kehitysasteen. Niin oli vielä suuremmassa määrin maanviljelyksen ja sen yhteyteen kuuluvien elinkeinojen laita, joilla Porissa aina on ollut tärkeä sija kaupungin tulolähteiden joukossa. Pikainen silmäys kaupungin silloisiin maanomistusoloihin ja siihen tapaan, jolla kaupunki käytti hyväkseen maan, vakuuttaa meidät siitä.

KAUPUNGIN LAHJOITUSMAAT

I

Perustamiskirjeessä v:lta 1558 ei kaupungin omaksi vielä määrätty mitään tiluksia, ja huolimatta Juhana-herttuan siinä antamasta vakuutuksesta korvata porvareille se maa, jonka he olivat menettäneet Ulvilassa, jäi kaikki hänen herttuana oloaikanaan lupaukseen. Maa kaupungin sisä- ja ulkopuolella kuului yhä edelleen kruunulle, lukuun ottamatta paria tonttia, jotka herttua v. 1563 oli antanut seuralaisilleen Simon Korpolaiselle ja Pietari Sveninpojalle ikuisiksi omaisuudeksi.

Porvarit pyysivät sen tähden v. 1564 Eerik-kuningasta ottamaan huomioon heidän köyhyytensä, "koska ei tällä hiekkaharjulla muuten voi asua, jollei kukin meistä voi pitää lehmää tai kahta", ja lahjoittamaan kaupungille sen osan Pärnäistä, jota ei vielä ollut yhdistetty Koiviston kartanoon, sekä Reposaaaren ja viidennen osan Ulasourin saarta, jotka kumpainenkin aikaisemmin olivat kuuluneet Ulvilalle. Kaupungille antamissaan etuoikeuksissa joulukuun 10. p:ltä v. 1564 määräsikin kuningas mm., että Porin asukkaat saisivat pitää ja käyttää karjanlaitumenaan ja muuna aluelisänään sen osan Pärnäisten tiluksia, "joka sijaitsee aivan kaupungin vieressä, eikä ole jo ennen liitetty Koiviston latokartanon alaiseksi, samoin myöskin Reposaaaren ja viidennen osan Ulasouria". Tultuaan kuninkaaksi Juhana vahvisti tämän lahjoituksen etuoikeuskirjeessään maaliskuun 24. p :ltä v. 1576 parantaen sitä vielä Tahko-

Porin kaupunki käytti pitkään sinettinään Ulvilan vanhaa sinettiä tunnustautuen siten edeltäjänsä traditioiden jatkajaksi. Valtionarkisto.

luodolla (Hvetenskär), joka saari myös ennen oli kuulunut Ulvilalle, sekä sillä osalla Lattomerta, joka ulottuu Koiviston aidasta suoraan nevan poikki etelään kaupungista". Kahdeksan vuotta myöhemmin, huhtikuun p:nä v. 1584, luovutti hän Porin kaupungin ikuisiksi omaisuudeksi myös "kaikki ne tontit, jotka oikeuden mukaan kuuluvat meille ja kruunulle, ja joita alamaistemme samassa kaupungissa nyt käyttävät ja viljelevät, niin että he kantakoot, pitäkööt ja käyttäkööt tämän jälkeen kaupungin hyödyksi ja parhaaksi kaikki ne tonttiäyrit, jotka he tähän saakka ovat olleet velvoitetut antamaan meille ja kruunulle". Kaikkeen tähän, johon laamannin tuomion mukaan v:lta 1585 oli myös luettava kahdestoista osa Vähän-Rauman kylää, lisäsi kuningas Sigismund v. 1594 antamissaan etuoikeuksissa vielä. Puusoon ja Pirskerin saaret, jotka samoin kuin Reposaari ja Tahkoluoto muinoin olivat kuuluneet Ulvilalle. Kaarle IX vahvisti etuoikeuskirjeessään v:lta 1604 nämä lahjoitukset, jättäen kuitenkin mainitsematta Lattomerren, Tahkoluodon, Puusoon ja Pirskerin.

Paitsi näitä, etuoikeuskirjeissä mainittuja alueita ja saaria, näyttää kaupunki omin luvvin ottaneen haltuunsa Santanenän (Sandudden) eli nykyisen

Kiviinin sekä Lyttylän ulkopuolella sijaitsevan Soodöön. Kun Luusouri sen ohessa luettiin Pärnäisten kyliin tiluksiin, oli kaupungilla siten hallussaan kaikki sen ja Renosaaren välisen kulkureitin varrella sijaitsevat tärkeimmät saaret ja luodot.

III

Lahjoitettu kaupunginalue, Josta Pärnäisten maiden osalta merkittiin verokirjoihin kolmen manttaalin ja 12 äyriin vero, näyttää jo aikaisin e r o t e t u n muutamilla r a j a m e r k e i l l ä ympärillä olevien naapurikylien tiluksista. Olipa sen aikaisen rajankäynnin laita miten tahansa, varmaa on, että siihen aikaan tavallinen yhteisviljelys, sekä suuressa arvossa pidetty vanha omistusoikeus, puhumattakaan kaupungin alapuoleisessa lahdessa 1570-luvun jälkeen alkavista uusista maatumista, tekivät kaikki rajamerkit enemmän tai vähemmän juotaviksi. Vuosina 1585 ja 1586 oli käyty raja kaupungin ja Vähän-Rauman kylän välille. Viimeksi mainitun oli lupa aidata yksityinen maansa "peltosarastaan Ulasourin salmeen saakka meren rantaa myöten, paitsi kahdettatoista osaa, joka on yhteistä Pärnäisten kanssa". Kaupungilta taasen oli oleva aitauksensa "merenrantaa pitkin aina Ulasourin saarelle saakka, nyt kuten ennenkin". Mutta näiden muutenkin epäselvien määräysten vaikutusta ja voimaa vähensi vielä se lisäys, että Pärnäisten ja Rauman niitty ja, laidan oli oleva yhteinen, mistä syystä esim. kaupunkilaiset eivät saaneet tämän yhteisviljelyksen haitaksi omalle maalleenkaan raivata uusia peltoja ja umpiaittoja - Koiviston puolella taas kaupunki käytti yhteisesti latokartanon kanssa metsämaata, joka ulottui kruunun hakojen eteläpuolelle aina Lattomereen saakka. Tästä seurasi, että tuskin vuosisataakaan oli ennättänyt kulua kaupungin perustamisesta ja kolme ensimmäistä sukupolvea seurata toisiaan hautaan, ennen kuin oltiin täysin epätietoisia siitä, kuinka vanhat rajat oli käyty, ja kenelle kyseinen metsämaa, joka laajuudeltaan tuskin oli kaupungin omaa aluetta pienempi, oikeastaan kuului. Lattomerenkin puolella vallitsi suuri epävarmuus rajoista ja maista. Vasta aivan aikakauden lopulla 6.10. 1610 ja 3.1. 1641 määrättiin Honkaluoto päärajaksi kaupungin ja sen naapureiden välille. Mutta tästäkään eivät asiat paljon parantuneet, sillä porvarit olivat aikoja sitä ennen hankkineet itselleen kokemäkeläisiltä ja Ulvilan ylikulman asukkailta lehdenteko-, pärepuunotto- ja hirrenhakkuuoikeuden siinä valtavassa yhteismetsässä, joka ulottui Eurajoen pitäjän rajoihin saakka. Tämä oikeus antoi vastaisuudessa aiheita moniin riitoihin ja oikeudenkäynteihin mainittujen pitäjäläisten kanssa, varsinkin kun se kytkettiin monimutkaiseen Tahkoluodon saariston kalavesien omistusoikeutta koskevaan kysymykseen. - Täällä olivat näet olot muodostuneet sille kannalle, ettei kaupunki huolimatta omistusoikeudestaan saariin voinut saada nautinto-oikeutta niiden vieressä aina pakanuuden ajoilta asti harjoi-

tettuun tuottavaan silakanpyyntiin, jonka kokemäkeläiset ja Ulvilan ylipääläiset vanhan nautintansa nojalla, pidättivät yksinomaisena oikeutenaan. He arvelivat sitä paitsi kaupunkilaisten luopuneen koko osuudestaan siihen saa maansa kalastusoikeutta vastaan. Jos kaikkiin nyt mainittuihin sekaviin omistusoloihin vielä lisäämme epävarmuuden niiden maatumien omistuksesta, jotka parin vuosikymmenen kuluttua kaupungin perustamisesta alkoivat kohota sen vieressä olevan lahden vedenpinnasta näkyviin, huomaamme kyllä, että, kaupungin aluehistoriaan liittyi jo tällä sen ensimmäisellä aikakaudella monta kysymystä, joihin kätkeytyi monta vastaisten riitojen siementä.

MAANVILJELYS

Näyttää siltä kuin kaupungin, joka jo v. 1561 oli saanut haltuunsa o s a n P ä r n ä i s t e n k y l ä n m a i t a, vielä kahdenkymmenen vuoden ajan olisi täytyntä olla vailla tämän kylän peltomaata.

Senaikaisiin tileihin, esim. kymmenysluetteloon vuodelta 1570, merkitään näet kolmen tilallisen vielä omistavan talon Pärnäisissä, ja maakirjoissa mainitaan ainakin vuoteen 1585 saakka eräs kylän asukas, jonka talo oli kunnossa; toiset kaksi taloa ovat sitä vastoin autioita. Eräästä 13. p:nä helmikuuta viimemainittuna vuonna päivätystä kihlakunnantuomiosta käy sitä paitsi selville, että Pärnäisten kylä, jolla silloin oli yhteistä Vähän-Rauman kanssa, oli tosin luovuttanut entiset niittynsä kaupungille, mutta pitänyt vanhan peltomaansa "vapaana kaupungista, kaupungille kuulumattomana alana". Koska kaupungilla niin muodoin ei ollut mitään peltoja, raivasivat porvarit niitä itselleen karjanlaitumesta. Mutta tästä he saivat osakseen vastustusta vähäraumalaisten puolelta, jotka eivät suostuneet yhteisen laidunmaan vähentämiseen. Seuraavana vuonna, v. 1586, kun rajasuhteet järjestettiin "Pärnäisten kylän puolesta" toimivan kaupungin ja Vähän-Rauman kylän välillä, sopivat riitapuolet siten, että heillä olisi yhteinen karjanlaidun "nyt kuten ennenkin, ja kaikki kaupungin laittomat umpiaidat, jotka on tehty kaupungin laitumelle, tulisivat sikseen heitettäväksi ja lopetettaviksi". Tästä määräyksestä oli kuitenkin tehtävä poikkeus "niiden hyvien miesten eduksi, jotka vanhoista ajoista asti ovat eläneet ja asuneet Ulvilassa, ja heidän vanhempiensa hyväksi, jotka saavat nauttia tätä etua vastatulleiden edellä".

Ainoa jäljellä oleva Pärnäisten talo näyttää sekin pian jääneen autioksi, ja maa joutui siten kaupungin omaksi Vuoden 1589 verotarkastuksessa sanotaan näet Pärnäisten kylän olevan "kokonaan autiona ja liitettynä karjamaaksi (so. laitumeksi) Porille". Kylää ei tämän jälkeen enää maakirjoissa

mainita muuten kuin lyhennystileissä kaupungille lahjoitettuna. Sigismundin etuoikeuksissa v:lta 1591 sanotaankin nimenomaan ja aivan toisin kuin edellisissä etuoikeuskirjeissä: "että kaupunki pitääköön yleisenä karjalaitumenaan ja muuna aluelisänään Pärnäisten kylän peltoa, jossa on 12 veroäyriä autiona olevaa maata, koska sen niityt on erotettu Koiviston latokartanolle".

II

Ne pellot, jotka siten joutuivat kaupungin omaisuudeksi, käsittävät alun kolmattakymmentä tynnyrinalaa maata. Rudensköld sanoo kertomuksessaan (v. 1738) kaupungin saaneen 22 tynnyrinalaa peltoa, ja maistraatin tiedonannon mukaan v:lta 1783 käsittivät "vanhat Pärnäisten vainiot noin 20 tynnyrinalaa kylvömaata". Peltoja oli kaksi, suuri ja pieni Pärnäisten vainio, jotka sijaittivat Malmin ulkopuolella, kahden puolen kaupungista Lattomerelle vievää kapeaa tietä. Nämä pellot säilyttivät aina todellisen kunnallismaan luonteen. Niiden palstat "Jaettiin" vuotuisesti, tavallisesti Valpurin päivän raastuvankokouksessa, porvariston kesken. V. 1629 sanotaan esim., että "pormestari ja raati nimitti miehiä tasaamaan Pärnäisten peltopalstat porvariston kesken", ja v. 1633 taas "valittiin miehiä tarkastamaan ja erottamaan peltotilkkuja Malmin luona".

III

Pärnäisten peltojen lisäksi oli kaupungin maalla muitakin peltoja, joita porvarit viljelivät aivan toisenlaisin edellytyksin ja ehdoin. Olemme jo maininneet porvariston karjalaitumilleen raivattumpiadit, joista osa laittomina tuomittiin peruutettaviksi v. 1585. On kuitenkin luultavaa, ettei vanhaa sopimusta Vähän-Rauman kanssa kauan noudatettu, vaan että porvarit yhä edelleen sekä käyttivät hyväkseen vanhempia perkiöitä että ottivat uusiakin sulalle. Näitä peltoja ei pidetty porvaristolle kuuluvina, vaan niiden yksityisten henkilöiden omaisuutena, jotka olivat ne raivanneet ja viljelleet.

IV

Vaikka tämä kaupungin maan käyttämistapa oli omiaan riistämään kaupungilta ei ainoastaan maansa käyttämisoikeuden vaan myös melkoiset tulot, sai se kuitenkin aluksi kenenkään vastaan panematta, tapahtua ja saavutti siten vanhan nautinnan pyhyyden. Raatimiehet Indrén ja Kellander tiesivät v. 1749 kertoa, kuinka tämä anastaminen tapahtui: "Kaupungin hallitus lienee ensimmäisille asukkaille antanut luvan raivata käytettäväkseen muutamia

osuuksia metsistynyttä tai muuta liikenevää maata, jotka sitten ovat menneet perinnön oston tai vaihdon kautta miehestä mieheen, kaupungin saamatta niistä mitään yhteiseen kassaansa. Muutamat näistä pelloista ja niityistä kiintyivät nautinnan kautta niin lujasti eräisiin kaupungin tontteihin, että ne katsottiin niihin kuuluviksi erottamattomiksi alueiksi. Niinpä tarjottiin jo v. 1638 entisten omistajien sukulaisille lunastettavaksi kaikki kaupungissa olevat autiotontit, "samoin kuin niiden alaiset pellot ja niityt", - kuitenkin sillä lisäyksellä, "että jollei suku kolmen vuoden kuluessa tahdo ottaa niitä haltuunsa, tulee kaupunki peruuttamaan itselleen nämä tontit niihin kuuluvine peltoineen ja niittyineen".

Samaten kävi kaupungin tonttien, joista ei maksettu mitään tonttiäyrejä, vaikka kaupungilla kuningas Juhanan kirjeen mukaan v:lta 1584 oli oikeus kruunun puolesta niitä kantaa, ja vaikkei kaupungissa ollut useampia vapaatontteja kuin ne kaksi, jotka mainittu hallitsija herttuana ollessaan oli v. 1563 lahjoittanut Henrik Korpolaiselle ja Pietari Sveninpojalle. Tontit olivat siis kokonaan verovapaita. Ainoastaan niitä ensi kertaa omistajalle luovutettaessa kannettiin kaupungin kassaan maksu, joka mahdollisesti alkuaan oli melkoisen korkea, koska Niilo Laurinpoika Masiasta saattoi v. 1570 sanoa eräälle Niilo Henrikinpoika-nimiselle vaskenvalurille, joka oli kotoisin Suoniemen Sarkolan kylästä, ettei hänellä ollut varaa asettua asumaan Porin kaupunkiin, "koska he ottavat niiltä, jotka tahtovat sinne rakentaa, joka tonttikyynärältä 4 äyriä rahaa". Tätä pilaa pidettiin kuitenkin siinä määrin kaupunkia loukkaavana, että Niilo Laurinpoika tuomittiin "herjaussanoistaan" 40 markan sakkoihin. Yksityisten haltuun luovutettuina kaupungintontit olivat menneet kaupungilta, ja katsottiin, ettei se edes niiden autioiksi jäätyäkään voisi niitä muitta mutkitta ottaa takaisin. Sen tähden maistraatti hankki itselleen jo v. 1616 kuninkaalta oikeuden - jollei omistaja tai hänen sukulaisensa vuoden ja päivän kuluessa rakentanut tonttiaan tai myynyt sitä sellaiselle, joka oli halukas sitä rakentamaan - peruuttaa sen jälleen kaupungille. Tämän kirjeen hävittyä tulipalossa pyydettiin v. 1634 mainitun oikeuden uudestaan vahvistamista.

Kuvattu omiminen, jonka kohteeksi kaupungin maa ja omaisuus joutui, soti kokonaan kaupunginmaan tarkoitusta vastaan, etenkin koska se antoi vieraille, esim. kruunun virkamiehille ja läheisten kylien talonpojille tilaisuuden hankkia itselleen kaupungin peltoja ja niittyjä. Se herättikin jo aikaisin asianomaisten huomiota. Jo Kustaa II Aadolf päätti v. 1615, että maaherran ja maistraatin olisi pidettävä huolta kaupunginmaan käyttämisestä etuoikeuskirjeiden mukaan porvariston hyväksi. Siitä huolimatta sai yksityinen maakappaleiden omistaminen toistaiseksi jatkua suureksi vahingoksi kaupunginrahastolle.

V

Näiden olojen seuraukset tulivat yhä tuntuvammiksi, kun kaupunki v. 1624 velvoitettiin maksamaan 60 tynnyriä viljaa p e l t o v e r o a ja sen ohessa v. 1638 pelloistaan 20 tynnyriä kymmenyksiä, jonka lisäksi tuli vielä jo v. 1627 säädetty karjavero. Kaupunki yritti useat kerrat saada vapautusta peltoveron suorittamisesta, etenkin koska tämä vero ei ollut tavallinen muissa Suomen kaupungeissa, joilla oli lahjoitusmaita. Mutta vaikka kaupunki v. 1625 oli saanut kuninkaalta kirjeen, jossa sen entiset oikeudet taattiin, kannettiin kaupungilta siitä huolimatta mainittua veroa porvariston suureksi mieliharmiksi.

Maistraatti ulotti silloin osanottovelvollisuuden peltoveron maksamiseen, vaikka tämän veron tuli etupäässä tarkoittaa Pärnäisten peltoja, myöskin "kaupungin sikolaitumelle raivattujen peltokappaleiden ja, umpiaitojen" omistajiin. Tästä näyttää kuitenkin olleen seurauksena se, että suuri joukko kaupunkilaisia jätti peltonsa autioiksi, niin että peltoveroa esim. 1630-luvulla voitiin kantaa vain noin 40 tynnyriä, jota vastoin noin 20 tynnyriä jäi rästiin, koska melkein kolmas osa peltoja oli autiona ja kylvämättömänä.

VI

Tästä, ja koska peltoveroa otettiin 20 kappaletta tynnyrialalta, huolimatta siitä oliko se autio vai viljelty, sekä kymmenyksiä 8 kappaletta kultakin viljellyltä tynnyrialalta, voidaan päätellä kaupungin aikakauden lopussa – humalistoja ja ryytimaita lukuun ottamatta - omistaneen k a i k k i a a n n o i n 9 0 t y n n y r i n a l a a peltoa, josta kuitenkin noin 15 tai 20 tynnyrialaa oli säännöllisesti autiona. Tämä onkin likimäärin yhtäpitävää kylvöluetteloista saatujen tietojen kanssa, joihin merkittiin kylvösiementä 60 tai 70 tynnyriä. Kaupungin peltomaan pinta-ala oli siis aikakauden kuluessa kasvanut enemmän kuin nelinkertaiseksi, tulos joka senaikaisiin oloihin nähden oli erittäin edullinen.

KARJANHOITO

Karjanhoitoonkin näyttää porvaristo siihen aikaan kohdistuneen suurta huolenpitoa. Karjakanta oli oloihin nähden hyvin suuri, muutamiin eläinlajeihin katsoen vieläpä nykyistäänkin suurempi. Niinpä merkittiin esim. v. 1600 kaupungissa olevan 50 hevosta, 49 härkää, 325 lehmää, 202 hiehoa ja. mullikkaa, 202 lammasta, 250 sikaa ja 17 vuohta ja pukkia, sekä v. 1638 93 hevosta, 12 varsaa, 67 härkää, 294 lehmää, 113 hiehoa ja mullikkaa, 400 lammasta, 73 sikaa ja 8 vuohta. Tämä porvariston karjarikkaus on omiaan

herättämään sitä suurempaa kummastusta, koska kaupungin niittymaa siihen aikaan oli jotensakin vähäpätöinen rajoittuen miltei yksinomaan Lattomereen. Niittyluotoja ei vielä silloin ollut olemassa, ei ainakaan muuten kuin vedenalaisina matalikkoina, jotka juuri olivat maatumaisillaan. Hevoset, hiehokarja ja lampaat pidettiin sen tähden kesällä ulkona saaristossa, ja kaupungin läheisyydessä olevan syöttömaan puute korvattiin vuokraamalla kruunulta läheisimmät saaret ja hait.

KALASTUS

Lopuksi oli kalastuskin, sekä jokikalastus että vielä enemmän silakan kalastus saaristossa, porvariston tärkeimpiä elinkeinoja. Kappelinsaari Tahkoluodon saaristossa oli ikimuistoisista ajoista useiden apajapaikkojen keskustana, jollaisia, olivat esim. Pakari, Pihlava, Kallio jne. Näiden luokse kokoontui kesällä lukuisia kalastajaseurueita Ulvilasta ja Kokemäeltä saakka. Oikeastaan olisi näiden kalastuspaikkojen pitänyt kuulua porvaristolle, sillä olihan se saanut saaret lahjoitusmaiksi. Mutta ulvilalaiset ja kokemäkeläiset, joiden hallussa kaikki saariston nuotta-apajat aina keskiajasta saakka olivat olleet, eivät luopuneet kalastusoikeuksistaan kaupunginkaan saarien luona, ja lopuksi he sulkiivat kaupunkilaiset sieltä kokonaan pois. Nämä alkoivat nyt harjoittaa omaa silakanpyyntiä Reposaaaren luona. Tätä siihen aikaan aivan asumatonta saarta käytettiin muuten ainoastaan kaupungin hevosten kesälaitumena, paitsi että yksi ja toinen porvari välistä kaatoi itselleen kaskan saarella kasvavan suuren metsän reunasta.

Silakan lisäksi saatiin Reposaaaren luota myös laadultaan suurempaa haililajia, jota kutsuttiin suorastaan silliksi. Niinpä Porin kartanolla oli tähän aikaan säännöllisesti silakkanuottien lisäksi silliverkkoja. V. 1581 silliverkkoja oli 14, seuraavana vuonna 16 kappaletta, v. 1600 mainitaan taas kuusi "sillijataverkkoa" (sillskötor).

Tähän päätämmekin yleiskatsauksemme kaupungin elinkeinoihin sen ensimmäisellä, aikakaudella. Yllä olevasta lienee kyllin selvästi käynyt ilmi, että porvaristo huolellisesti ja melkoisella menestykselläkin oli kehittänyt tarjolla olevia mahdollisuuksia.

5. KAUPUNGIN ULKOMUOTO

Kaupunki oli v. 1574 jaettu neljään kaupunginosaan, kvartteriin 1. neljännekseen. Pohjoisessa, jokirantamalla, olivat Kirkon neljännes, missä kirkolla ja raastuvalla oli paikkansa sekä Linnan neljännes sen mäen ympärillä, jolle Juhana-herttua oli aikonut rakentaa linnansa. Etelässä Pärnäisten puolella sijaitsivat Malmin ja Torin neljännekset, edellinen, joka oli suurin, lounaisessa, jälkimmäinen kaakossa, Kuninkaanhaan seuduilla. Taloilla oli - kuten vielä on asian laita esim. Raumalla ja Naantalissa - erisnimet niin kuin maalaistaloilla. Siten mainitaan esim. talot Haistila, Karhula ja Köyliäinen Kirkon neljänneksessä, Housula ja Masia Linnan neljänneksessä, Bondila, Filppula, Flikkala, Hakuri, Paavola. ja Pumpula Torin neljänneksessä sekä Kattilus, Kellari, Kynäs, Lautila, Paturi, Pikilä, Pyttylä ja Santala Malmin neljänneksessä. Sitä paitsi mainitaan seuraavat talot ilmoittamatta. kaupunginosaa, johon ne kuuluivat: Kissala, Kleemola, Konstila, Kurnala, Mangoinen, Ojala, Porola, Rantala ja Riisilä. Sukuniminä esiintyvät Lassila, Mäkelä, Ravola, Sippola, Torvola ja Vävylä; nekin oikeastaan lienevät olleet vanhoja talonnimiä.

Kaupungin ulkomuoto oli muuten täydellisessä sopusoinnussa sen yksinkertaisuuden kanssa, joka, vielä vallitsi porvareiden taloissa. Ainoastaan pari julkista rakennusta erosi muista ympärillä olevista naapurirakennuksista enemmänkin suhteellisen suuruutensa kuin rakennustaiteellisten avujensa takia. Raatihuone hallitsevalla paikalla Pärnäisten harjun huipulla oli jo siihen aikaan kaksikerroksinen talo, jonka alakerrassa oli senaikaisissa asiakirjoissa usein mainittu kaupunginvankila tai, kuten sitä silloin kutsuttiin "kaupungin kätkö ja kirstu" (stadens gömma och kista). Suuri kivikirkko, jolla kuningas Juhana oli v. 1589 aikonut koristaa kaupunkia, oli - kuten jo mainittiin - jäänyt pelkäksi suunnitelmaksi. Mutta puukirkko, jonka suuren pääoven yläpuolella oli punertava kivi ja siihen piirrettynä vuosiluku 1558, oli varustettu "säijärilaitoksella", so. tornikellolla, ja todennäköisesti myöskin uruilla, kahdella ylellisyysesineellä, jollaisia siihen aikaan ainoastaan varakkaat yhteisöt kykenivät itselleen hankkimaan. V. 1631 pyysi nimittäin eräs Håkan Pietarinpoika-urkuri (orgelkarl) lupaa talon rakentamiseen Merikarvian ky-

Porin kaupungin oma sinetti sen ensimmäisestä säilyneestä tuomiokirjasta 1620-luvulta. Kirjaimet ovat lyhennys sanoista Björneborgs Stads Sigill. Niiden yläpuolella pikkuvaakunassa kruunattu karhunpää. Valtionarkisto.

Idän (Sastmola). Koska on sangen vähän luultavaa, että mikään maalaiskirkko olisi vielä ollut varustettu uruilla, ja koska Merikarvian kylä niin sanoaksemme kuului Porin maaseutuun, on otaksuttavaa, että mainittu urkuri oli kaupungista kotoisin. Porin kirkossa voidaan siten otaksua olleen yksinkertaiset urut.

Näitä poikkeuksia lukuun ottamatta olivat kaupungin rakennukset enimmäkseen matalia puutaloja ja pirttejä, joiden edustoilla toisinaan pieni viheriöivä "multapenkki" koristi kadunpuolista julkisivua. Kadut olivat yhtä mutkikkaat kuin talot epäsäännölliset; ja kun tähän lisäämme, että koko joenrantaan niitä paikkoja lukuun ottamatta, joissa oli laitureita, oli rakennettu taajaan rantapuoteja ja nuottakotia, voimme kuvitella miellellämme, ettei 1500-luvun Pori uudenaikaiselle silmälle olisi suinkaan tarjonnut erikoisen viehättävää kuvaa. Usein uudistuvat käskyt lantaläjien korjaamisesta kaduilta ja ulkokuoneiden ja navetoiden "rakentamisesta pihan puolelle", yhtä usein toistuvat kielot porsaiden ja emäsikojen päästämisestä kaupungille sekä kuoppien kaivamisesta, torille ja kaduille osoittavat, etteivät senaikaiset kaupunkilaiset vielä tarpeeksi ymmärtäneet hyvän järjestyksen ja siisteyden merkitystä. Ei edes kuninkaankartano tarjonnut enää sitä kunnioitusta

herättävää vaikutelmaa kuin ensi aikoinaan. Vouti seurueineen ei voinut täyttää kaikkia noita suuria rakennuksia, joista sentähden osa oli autioina ja hyljättyinä, kaupungin nuorison vallattomuuksien kohteina, niin että jo v.1577 katsottiin varmimmaksi palkata vartija, jonka tuli "pitää silmällä kartanoa, ettei kukaan saanut harjoittaa ilkivaltaa Kuninkaallisen Majesteetin huoneille".

Vaativuudesta ulkonäöstään Huolimatta oli Pori jo sangen hyvinvoiva kaupunki. Väkilukuun ja varallisuuteen nähden sillä oli 1500-luvun lopussa huomattava sija Suomen kaupunkien joukossa.

6. KAUPUNGIN HALLINTO JA OIKEUDENKÄYTTÖ

Jos nyt luomme yleissilmäyksen edelliseen kuvauksemme kaupungin tilasta puheenaolevalla aikakaudella, vastaperustettu Pori esiintyy tosiaankin melko laajoine kaupankäynteineen, ahkerina käsityöläisineen ja menestyksellisesti harjoitettuine maatalouselinkeinoineen reippaasti eteenpäin rientävänä kaupunkina, joka hyvin ansaitsi sen huomion, joka ainakin aluksi näyttää tulleen kaupungin osaksi valtakunnan hallituksen ja muiden viranomaisten taholta.

PORMESTARI JA RAATI

Emme tosin tiedä, kuinka suuressa määrin kaupungin silloinen hallinto oli myötävaikuttanut siihen vaurastumiseen, joka kaupungilla perustamisensa jälkeen oli monessakin mielessä ollut. Mutta luultavaa on, ettei siltäkään tässä suhteessa puuttunut ansioita, vaikka kaupungin hallinto porvarillisen elämän yksinkertaisuuden takia vielä tapahtuikin melko kehittymättömissä muodoissa. Kaupungilla, joka todennäköisesti oli jo Juhana-herttualta saanut vaakunakseen kruunatun karhunpään sekä mainitun hallitsijan mielilauseen "Deus protector noster", oli luultavasti aina vuoteen 1646 saakka kaksi pormestaria. Toista heistä kutsuttiin v:sta 1625 alkaen tavallisesti nimellä "varakonsuli" (vicekonsul) tai "alipormestari". Raadissa istui samanaikaisesti 12 miestä. Kun vain kuvittelemme mielessämme sitä vaikutusta, minkä niin lukuisan maistraatin näkeminen teki yleisöön, joka luultavasti harvoin tuli ajatelleeksi niitä pieniä palkkoja, jotka tekivät mahdollisimman suuren työn jakamisen kaupunginhallituksessa välttämättömäksi, taisipa näin monimiehinen paikallishallinnon edustus tuntua porvareista peräti kunnioitusta herättävältä. Tämä ei suinkaan estänyt hallitsevien ja hallittavien keskinäisiä suhteita vielä olemasta jontensakin patriarkallisia.

LAIN KÄYTTÖ

Raastuvan kokouksiin oli porvaristolla tai, kuten siihen aikaan sanottiin, Porin kaupungin rahvaalla", vapaa pääsy. Vapun ja Tuomaan päivien raastuvanistunnot, joissa kaupungin talous oli esillä, olivat niistä tärkeimmät.

Oikeus, jossa jäsenillä tuskin yhdelläkään lienee ollut mitään lainopillisia alkutietoja, tuomitsi vanhan kaupungin- ja maanlain tai, jos nämä eivät näyttäneet antavan päätökselle tukea, Mooseksen kirjojen, vanhojen sopimusten ja tapojen mukaan. Se, että rangaistukset olivat ankaria, johtui aikakauden perimmäisistä katsomustavoista. Ajateltiin, että rikos vetää Jumalan rangaistuksen ei vain tekijänsä, vaan myös hänen paikkakuntansa ja ympäristönsä päälle. Rangaistus sovitti rikkomuksen, siksi syylliset oli aina rangaistava. Jos kansalaiset suhtautuivat veltoisti syntiä tekeviin lähimmäisiinsä, se saattoi silloisen ajattelutavan mukaan käydä heille itselleen kohtalokkaaksi.

Niinpä v. 1625 tuomittiin Matti Kouhi varkaudesta kuolemaan "varkauskaaren 3 luv. mukaan", jossa sanotaan, että "jos mies, joka ei ennen ole varkaudesta ollut kiinni, varastaa, älköön häntä vähemmästä syystä hirtettävä kuin markan tahi markan arvon tähden". V. 1635 tuomittiin muuan henkilö toisen Mooseksen kirjan 22. luvun ja viidennen Mooseksenkirjan 22. luvun mukaan erään siveellisyysrikoksen hyvitykseksi maksamaan 80 mk. V. 1633 tuomittiin Matti Laurinpoika taikauskosta ja noituudesta "kärsimään rangaistuksensa toisen Mooseksenkirjan 20. luvun 3 s:n, saman kirjan 22. luvun 18 s:n, ja kolmannen Mooseksenkirjan 20. luvun ja 27 s:n sekä Johanneksen Ilmestyskirjan 21. luvun ja 8 s:n mukaan", ts. menettämään henkensä.

V. 1642 tuomittiin muuan nainen lähimmäisensä panettelemisesta "Maunu Ladonlukon hallitsijasopimuksen mukaan" maksamaan 9 markkaa kolmijakoon ja sitä paitsi "lyömään itse itseään suulle ja menemään selkään edellä ovesta ulos, kuten hän tekikin". Toisinaan pääsivät jotkut aina pakanuuden ajoilta perityt oikeustavat arvoonsa lainkäytössä, esim. maanpakoon ajaminen, valanvahvistus ja hengensakot. Niinpä v. 1613 "karkotettiin kaupungista Yrjänä Bökare pahojen tekojensa sekä varkautensa takia, koska hän oli riistänyt Martti Matinpojalta hatun, hansikkaan ja hihvaatetuksen". V. 1633 vapautti eräs vaimo itsensä aviorikossyytteestä 12 perheenemännän valalla. Vielä paljon myöhemmin sai porvaristo erään naisen, jonka poika oli murhattu, ottamaan murhaajalta sovituksen rahassa.

Rikosasiaa käsiteltäessä oikeus usein kääntyi kokoontuneen yleisön puoleen, joka siten voi vaikuttaa päätökseen, milloin tuomiten, milloin, niin kuin useimmiten tapahtui, vapauttaen. Niinpä esim. v. 1639, kun eräs Pärnäisten talon itsellinen, joka oli varastanut porsaan ja sen tähden varkauskaaren 11. luvun mukaan tuomittiin ruoskittavaksi paljaalla iholle, "armahdettiin yhteisen kansan pyynnöstä ja pantiin sen asian vuoksi haudankaivajaksi, koska rutto samaan aikaan alkoi kaupungissa raivota". Kun Eerik-kultaseppä v. 1621 oli syyttänyt pormestari Melker Laurinpoikaa "herjaus-sanoista", vapauttivat tämän koko kaupungin asukkaat, jonka ohessa

sakkoihin tuomittu syyttäjä päästettiin niistä vapaaksi "hyvien ihmisten pyynnöstä".

Tämä läheinen yhteys, jossa kansa siten oli lähimmän esivaltansa kanssa, vaikutti todennäköisesti sekin osaltaan sen kunnioituksen vähentymiseen, johon edellinen oli jälkimmäistä kohtaan velvoitettu. Jo kaupungin etuoikeuksissa oli edellytetty, ettei pormestarilla ja raadilla aina olisi oleva niinkään hyvät päivät, koska niissä luvattiin heille suojelusta väkivaltaa ja vääryyttä vastaan. Tämän suojeluksen suurta tarpeellisuutta todistavat lukemattomat tapaukset, joissa kaupunginhallituksen edustajat joutuivat perin ikävienkin näytelmien osanottajiksi. V. 1562 tuomittiin eräs henkilö, koska hän oli tukistellut pormestari Pietari Mikonpoikaa, v. 1573 muuan toinen siitä syystä, että hän oli lyönyt raatimies Kyröläiseen mustelman, "josta on maksettava haavasakko", puhumattakaan niistä tapauksista, jolloin vääryys rajoittui muutamiin haukkumasanoihin, kun esim. joku jutussa osallinen sanoi lähettävänsä "pirun pormestarille vasten silmiä" tai nimitteli yhtä raatimiestä "Kettu Repolaiseksi" (Reinike Fuchs) ja toista "oikeaksi rupikonnaksi" (vetterlig padda).

PALKKAUS. ALEMMAT VIRKAILIJAT

Jos siis raadissa istumisen kunnia ei aina ollut erittäin suuri, ei palkkakaan liioin ollut tulo, josta kannatti puhua. Pormestarilla ja raadilla ei siihen aikaan ollut muuta palkkaa kuin kuninkaankaaren 22. luvun mukainen osuutensa sakkorahoista; niitä lankesi esim. v. 1571 kaupungissa kaikkiaan 182 markkaa, joista 60 markkaa tuli pormestarille ja raadille, 6 markkaa kummallekin pormestarille, 4 markkaa jokaiselle raatimiehelle. Loput jaettiin tasan kuninkaan ja kaupungin kesken. On epävarmaa, oliko maistraatin palkkaeduiksi lisäksi määrätty edes joitakin peltoja ja niittyjä, niitä ei ainakaan missään mainita. Oli melko luonnollista, etteivät asianomaiset moisesta palkasta olleet erikoisen innostuneita toimeensa, joka kuitenkin melkoisesti häittäsi heidän elinkeinoaan. Tuon tuostakin oli sen tähden pakko muistuttaa oikeuden jäseniä 3 markan sakon uhalla olemaan paikoillaan, "kun kolmas kerta soitettiin raastuvankeloa".

Kaupungin muista virkamiehistä mainittakoon kaupunginvouti, kaupunginkirjuri, joka sen ohessa oli rahastonhoitaja, kämneri ja kaupunginpalvelijat, joilla kaikilla pienen rahapalkan lisäksi oli vapaus muutamista veroista. V. 1625 pantiin Simon Laurinpoika kämneriksi; v. 1633 mainitaan Matti Markuksenpoika samassa virassa.

PORIN LÄÄNI

Kaupungin merkityksen johdosta aiottiin se aikakauden lopussa (v. 1641) kohottaa hallintokaupungin luokkaan ja arvoon, keskuspaikaksi uudelle maaherrakunnalle, joka käsittäisi Ylä- ja Ala-Satakunnan sekä Vehmaan kihlakunnat. Porin lääni n talousarviokin oli jo valmis ja nousi 5 987 hopeatalariin. Kun maaherraksi aiottu Melkior v. Falkenberg juuri tähän aikaan oleskeli kaupungissa, havaitsi hänen olevan, kuten hän sanoi, "kylä hyvä sellaisenaan". Hän kieltäytyi kuitenkin hänelle tarjotusta toimesta, koska hän siinä olisi tullut liian paljon "erotetuksi vertaisistaan", ja koska hän ei osannut maan kieltä. Mitään uutta maaherraa ei sittemmin asetettu virkaan, ja kaupunki jäi maakuntakaupungiksi, niin kuin se ennenkin oli ollut. Mutta siitä saakka on entisellä Turun linnaläänillä nimenä Turun ja Porin lääni.

Tähän aikaan sai kaupunki myös antaa nimensä 1620-luvulla perustetulle sittemmin niin mainehikkaalle Porin jalkaväkirykmentille. Satakunnasta, siis myöskin kaupungista ja sen ympäristöstä koottuna tämä rykmentti kesti kunniaakkaasti tulikasteensa kolmikymmenvuotisen sodan aikana suoritetussa toisessa suuressa Leipzigin taistelussa 23. p:nä lokakuuta v. 1642.

Porin läänin maaherraksi aiottu Melchior von Falkenberg. Tuntemattoman taiteilijan maalaama Bålbyn kartanossa Ruotsissa. Valok. Svenska Porträttarkivet.

7. KRUUNUNVEROT JA SOTILASRASITUS

Lyhyt yleissilmäys niihin veromääriin, joita Satakunnan keskuspaikka Pori kykeni suorittamaan kruunulle, on omiaan paremmin kuin kaikki muut antamaan oikean käsityksen kaupungin todellisesta merkityksestä, samalla kun siitä voimme aavistaa syyn, miksi se ei saavuttanut vieläkin korkeampaa kehitystasoa, sillä alinomaiset taksoitukset, joista vasta perustettu yhteiskunta vuosisadan kuluessa joutui lakkaamatta kärsimään, ehkäisivät varmaan suuressa määrin sen alkavaa kukoistusta.

Luvattu ja kymmentä vapaavuotta eivät porvarit koskaan saaneet nauttia. Veljessodan jälkeen tulivat katkeamattomana jaksona, kuningas Eerikin Tanskan sota ja kuningas Juhanan Venäjän sota. Sen jälkeen seurasivat Sigismundin aikaiset sisäiset levottomuudet ja myöhemmin kuningas Kaarlen aikana kolme samanaikaista sotaa Tanskaa, Puolaa ja Venäjää vastaan, joita vihdoin seurasi 30-vuotinen sota. Vaikka Pori, sotänäyttämöltä kaukana olevan asemansa vuoksi, kärsi vähemmän kuin moni muu Suomen kaupunki, sai se kuitenkin suuressa määrin kokea kokonaisen vuosisadan kestäneen taukoamattoman taistelun seurauksia, taistelun, jonka etäiset tuulenpuuskat tempasivat pyörteisiinsä kaiken, mitä rauha oli läheltä ja kaukaa koonnut. Verot, lisäverot, tilaukset, sotaväenotot, linnaleirit, majoitukset ja kyyditykset seurasivat toinen toistaan kasvavaan kasvamistaan.

VAKINAISET VEROT

Kaupungin vakinaisia kruununveroja kutsuttiin nimellä taksa. Keskiajalla taksat olivat olleet pysyvän suuruisia, mutta 1500-luvun kuninkaat ryhtyivät muuttelemaan niiden määriä vuodesta toiseen. Siten ne melko herkästi kuvastavat kaupungin vaurautta. Herättää huomiota, että Porin taksavero oli useana vuonna 1570-luvulla T u r u n j ä l k e e n s u u r i n S u o m e s s a.

Koska guldeni oli noin $1\frac{3}{4}$ talaria, maksoi Viipuri v. 1582 hieman enem-

Kaupunkien taksaverot 1500- ja 1600-luvulla¹

Vaosi	Turku	Viipuri	Pori	Rauma	Helsinki	Porvoo	Tammisaari	Naantali
1576 ²	500 guld.	150 guld.	300 guld.	100 guld.	100 guld.	..	..	20 guld.
1578	250 tal.	..	100 tal.	70 tal.	80 tal.	..	20 tal.	30 tal.
1580	480 tal.	..	180 tal.	140 tal.	150 tal.	..	25 tal.	25 tal.
1582	600 mk	n. 100 tal.	100 guld.	20 guld.	40 guld.	..	..	..
1587	220 guld.	60 guld.	100 guld.	40 guld.	120 guld.	16 guld.	..	16 guld.
1602	800 tal.	400 tal.	50 tal.	50 tal.	150 tal.	50 tal.	30 tal.	..
1604	600 ..	300 ..	201 ..	160 ½ tal.	201 ..	81 ..	60 ..	60 tal.
1611	720 ..	360 ..	201 ..	156 ..	201 ..	81 ..	60 ..	60 ..
1613	1080 ..	240 ..	301 ½ tal.	234 ..	301 ½ tal.	120 ½ tal.	90 ..	90 ..

¹ Kerkkonen, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614–1650 n. 49 ja 62.

män veroa kuin Pori, joka tällöin jäi kolmannelle sijalle. Vasta 1600-luvun puolella Viipurin toinen sija tulee selväksi. Helsinki, joka vielä v. 1580 on Porista jäljessä, maksaa sen jälkeen muutaman kerran enemmän veroa kuin Pori, mutta 1600-luvun alkupuolella nämä k kaupungit katsotaan tasavahvoiksi.

YLIMÄÄRÄISET VEROT

I

Tänä aikana maastamme otettujen ylimääräisten verojen joukossa olivat kaksi n s. Elfsborgin lunastusveroa epäilemättä rasittavimmat. Ne kannettiin kummankin Tanskan sodan loputtua v. 1571 ja v. 1613 varojen kokoamiseksi tämän kaksi kertaa menetetyt tärkeän linnoituksen takaisinostoon. Vuoden 1571 Elfsborgin lunnaita eli hopeaveroa kaupunki maksoi kuten näemme (s. 321), kaikkiaan noin 1 463 mk, noin 203 luotia hopeaa ja 64 mk:n arvoisen kultasormuksen. Pienimmätkin esineet, niin kuin kaksi tuohenpalaa, muutamat laudat jne., oli arvioitu. Vähemmän rasittava ei ollut myöhempiäkään Elfsborgin lunastusvero, jota kannettiin 6 vuoden aikana (1613-19) toisaalta pariskunnittain henkiverona, toisaalta veroäyri-erona. Kaupunki maksoi edellistä yhteensä 1 386 talaria, jälkimmäistä 706 talaria. Näiden suurten verojen lisäksi tulivat ed.m. maksut, joita kruunu otti aina sen mukaan kuin sen kassat tyhjenivät. V. 1572 sai kaupunki siten maksaa erään 200 guldenin veron, joka Turun jälkeen oli suurin, mikä mistään Suomen kaupungista otettiin. V. 1576 määrättiin Suomen kaupunkeja verotettavaksi siten, että Turku maksoi 500 guldenia, Pori 300, Viipuri 150, Helsinki ja Rauma 100 sekä Naantali 20 guldenia. V. 1587 kaupunki suoritti erään 100 unkarilaisen guldenin maksun, jota Turun oli määrä maksaa 220,

Helsingin 120, Viipurin 60 ja Rauman 40 guldenia. V. 1592 kaupunki suostui 800 hopealuodin veroon eli yhtä paljoo kuin Viipuri ja Helsinki. V. 1611 maksettiin taas erästä ns. kuukausiveroa 30 talaria 3 markkaa, mikä oli pääkaupunkia lukuun ottamatta enemmän kuin mikään muu kaupunki maassa suoritti. 30-vuotisen sodan sytyttyä muuttuivat vihdoin ns. kontribuutiot - joista vatedes saamme tilaisuuden lähemmin pulma - vuosittaisiksi 150 ja 300 talarin välillä vaihteleviksi suostuntaveroiksi.

II

Näiden suurien verojen lisäksi oli kokonainen tulva pienempiä veroja, yhtä vaihtelevia ja erilaisia kuin ne satunnaiset tarpeet, joiden tyydyttämiseksi niitä kannettiin. Aikana, jolloin ei vielä ollut olemassa järjestettyä muonituslaitosta eikä säännöllisiä huoltovirastoja, meneteltiin näet perin patriarkallisesti kruununrahastojen ja aittojen puutteita täydennettäessä. Alamaisten käskettiin koota varastoistaan mitä tarvittiin, ja lieventävien nimitysten "ostos", "suostunta", "laina" jne. varjolla joutuivat heidän hankkimansa parselit sitten viranomaisten huostaan.

Porin porvarit saivat siten kerta toisensa jälkeen käskyn hankkia olutta, leipää ja kapakalaa milloin kuninkaalliselle Itämeren laivastolle (v. 1564 ja 1566), milloin Viipurin luona olevalle armeijalle (1580-luvulla). V. 1592 veloitettiin Porin kaupunki maksamaan sotaväen tarpeiksi 3 nelikkoa paloviinaa ja kaupungin papit sen lisäksi vielä 4 kannua. V. 1591, jolloin sotalaivojen oli määrä purjehtia Helsingistä ja asianomaisten suureksi hämmästykseksi niiltä huomattiin puuttuvan kunnollinen taklaus ja köysitys, tuli voudille pikaviestinä käsky, että hänen piti neuvotella Porissa alamaisten kanssa sekä pyytää heitä hyväntahtoisesti maksamaan kaupungin puolesta neljä kippuntaa hamppua. Vuoden 1599 ns. viidenkymmenennen penningin veroa, jonka avulla Kaarle-herttua rahoitti samana vuonna Suomeen tekemänsä sotaretken, maksettiin Porista, kun verovapaudet otetaan huomioon, noin 68 talaria rahaa ja noin 29 luotin hopeaa. V. 1604 sai Ala-Satakunnan vouti esivallan käskyn lähteä Poriin, ottaa haltuunsa kaiken siellä tavattavan veran ja lähettää sen heti Turkuun. Omistajille sai sanoa, että he voivat myös lähteä sinne saarnaan tietoa maksutta. Kuten näemme, oli menettely ylimalkaista ja alamaisten omaisuus niin sanoaksemme kruunun vapaan käyttövallan alaista.

KRUUNUNKULJETUKSET

Mutta ei siinä kyllin. Parselit oli myös vietävä siihen paikkaan, jossa niitä tarvittiin, ja porvarienvelvollisuutena oli tahtoen tai tahtomattaan luvattua mutta usein maksamatta jätettyä korvausta vastaan p i t ä ä

huolta kuljuksesta. Jo v. 1566 porvarit valittavat, että heidän oli täytynyt Tanskan sodan kestäessä joka vuosi kaikilla laivoillaan, jotka ovat voineet saada vesille, kaksi tai kolme kertaa vuodessa kuljettaa kruunun muonavaroja Kuninkaallisen Majesteetin laivastolle Söderköpingiin, Norrköpingiin, Kalmariin, Arbogaan ja Sundsvalliin, ja että he, köyhät miehet, eivät ole saaneet mitään maksua laivamiehien varten. V. 1573 oli kaikkia kaupungin laivoja ja haahtia kielletty lähtemästä merille, koska verot oli silloin vietävä Viipuriin. V. 1587 purjehti joukko porvareita koko kesän kruunun veronkuljetusmatkoilla Suomenlahdella, Tallinnan, Narvan ja Viipurin välillä menettäen kallista aikaansa, jota olisivat tarvinneet "oman toimeentuloansa varten".

Jos porvarit toisinaan osoittautuivat haluttomiksi vaihtamaan voittoa tuottavan Saksan matkan vaivalloiseen ja parhaimmassa tapauksessa sangen vähän kannattavaan kruununmatkaan Riikaan tai Narvaan, tehtiin asiasta silloinkin pikainen loppu. Saattoi tapahtua, että niskoitteleva laivuri muitta mutkitta vietiin laivaan ja pieksämällä

Porilaisen porvarin Juhana Elofinpojan kertomus neljän laivansa menettämisestä kruunun kuljetusmatkoilla v. 1574, 1580, 1584 ja 1588. Riksarkivet, Städernas acta.

pakotettiin ohjaamaan aluksensa haluttuun suuntaan. V. 1630 kuulutettiin, että "jolleivät laivurit toimita laivojansa vesille ja varusta niitä valmiiksi viemään Turkuun sotaväkeä, täytyy heidän maksaa sakkoa 40 markkaa kunkin. Kuta parempi alus oli ja kuta taitavampi perämies, sitä useammin näitä käytettiin kruunun tehtävissä, joskin sellaisissa tapauksissa

pidettiin hiukan suurempaa huolta asianomaisten eduista. V. 1605 sai vouti käskyn hyvittää Berndt-nimistä porvaria, joka oli kovasti valittanut maksamatta jääneestä kuljetuspalkasta, niin että toisellakin kertaa voitaisiin käyttää hänen hyvää alustansa, "koska hätä nyt käskää". V. 1617 sai perämies Matti Skratte, joka oli valittanut, että hänet alinomaa pakotetaan kuljettamaan kruunun vietäviä ja että hänen alituisesti täytyy olla valmis lähtemään matkalle, kohtuullisen palkkion, "että hän toisellakin kertaa olisi taipuvainen".

Vapauttaakseen kaupunkien porvarit kruununkuljetuksista, velvoitti Kaarle-herttua 12.12.1601 heidät rakentamaan kruunulle proomuja, joita heidän oli määrä saada käyttää silloin kun niitä ei käytetty kruunun kuljetuksiin. Porissakin näkyy sellaisia proomuja rakennetun, mutta sittenkin otettiin yhä edelleen porvariainkin laivat kruunun kuljetuksiin käytettäväksi.

SOTAVÄENOTOT

Älköön luultako, että kaupunki, maksettuaan veronsa, suoritettuaan muut maksunsa ja kuljetettuaan ne sotänäyttämölle, oli täyttänyt kaiken, mitä siltä voitiin vaatia sodan parhailaan leimutessa. Ei - kaikki nielevälle sodalle oli annettava jalompiakin uhreja. Kaupungin oli, kuten maaseudunkin varustettava sotilaita ja laivamiehiä armeijan ja laivaston tarpeiksi. V. 1590 pantiin Porissa toimeen suuri sotaväenotto pormestarin ja raadin läsnäollessa. V. 1606 jaettiin koko porvaristo ruotuihin, kymmenen porvaria kuhunkin, ja jokaisesta ruodusta otettiin "siltä porvarilta, jolla oli talossaan eniten miesväkeä, kelvollisin mies" sotapalvelukseen. Näille sotilaille ali hankittava vaatteita, turkkeja, paitoja ja kenkiä sekä 14 päivän ruokavarat, "niin että he olisivat varustetut, niin kuin asia vaatii, eivätkä saapuisi alastomina perille". Ennen kuin kesä oli loppuun kulunut, tuli uusi käsky, että jokaisen kolmimiehisen porvariryhmän tuli varustaa asekelpoinen mies kahden kuukauden eväillä ja että miehistön tuli olla viimeistään syyskuun 1. p:nä Viipurissa. Samaan aikaan käskettiin niiden porvareiden, joilla oli vapaatiloja maalla, myös varustaa ratsumiehensä kahden kuukauden muonalla ja "täysillä tamineilla" (fullt stofferade).

Sellaisia käskyjä ei ollut hyvä vastustaa, eikä myöskään hidastella niiden tottelemisessa. V. 1571 tuomittiin Markus Äimäläinen ja Tuomas Jämsä 40 markan sakkoihin siitä, etteivät lailliseen aikaan lähteneet vihollista vastaan, silloin kuin heitä käskettiin. V. 1606, kun porvariston suurta sotamiesmäärää ei näkynyt eikä kuulunut ajoissa leiriin, sai vouti asianomaisilta ankaran käskyn toimia siten, "että siinäkin maanääressä huomataan, ettemme mekään aina nuku vaan saamme myöskin jotain aikaan".

LINNALEIRIT

Kaikkien näiden sodan synnyttämien rasitusten lisäksi tuli vihdoin eräs vitsaus, joka porvareille tuottamansa melkeinpä perinjuurisen oikeudettomuuden takia tuntui jos mahdollista vielä rasittavammalta kuin verot ja sotaväenotot. Tarkoitamme ns. l i n n a l e i r e j ä eli majoituksia, ja niitä seuraavia pakkokestityksiä ja kyyditysmatkoja. Varsinkin sellaisina vuosina, jolloin onni ei ollut seurannut valtakunnan aseita Virossa, vedettiin joukot Suomen puolelle talvileiriin ja järjestettäväiksi. Niinpä v. 1591 määrättiin Poriin ja Kokemäenkartanoon majoitettavaksi Bengt Slatten lippukunta ja osa Ruotsin aatelislipustoa. Talvella 1601-1602 sijoitettiin Porin tienoille Henrik von Ahnen'in ja Pentti Laurinpojan ratsumiehet. V. 1605 majoitettiin kaupunkiin joukko saksalaisia jalkamiehiä. V. 1606 oli Joakim Deroye'n ranskalainen lipullinen, 50 sotamiestä vaimoineen ja lapsineen, kaupungissa kuusi viikkoa linnaleirissä, saaden siellä "vuoteensa ja elatuksensa" (till siinä och kost). V. 1608 sali Pori muiden Suomen kaupunkien kerralla kruunulta maksun siitä, että oli kaksi kuukautta elättänyt saksalaisia ratsumiehiä. V. 1610 oli Poriin majoitettuna Petter de la Ville ulkomaalaisineen sekä joukko länsigööttalaisia sotureita ja v. 1612 David Spens irlantilaisine ja saksalaisine palkkasoturi-joukkoineen. Nämä raa'at Marsin pojat, jotka hirvennahkakölttereissään ja pertuska olallaan kauhistuttivat yhtä paljon ystäviä, kuin vihollisia, harjoittivat kokonaisen vuosikymmenen ajan kaikenlaista painostusta kaupungissa, joka ainoastaan noudattamalla äärimmäistä myöntöväisyyttä uskoi voivansa säilyä yleiseltä ryöstöltä. Kilpaa näiden raakalaisten kanssa vaivasivat aatelismiehet ja kruununpalvelijat porvariparkoja, vaatien heiltä maksutta muonaa ja vapaata kyyditystä ja jaellen heille iskuja ja lyöntejä, jos he vain uskalsivat sanoa vastaan.

II

Kaupunki ei myöskään iän näinä aikoina säästynyt suoranaisesti k o k e m a s t a s o d a n t u o t t a m i a v a u r i o i t a. Nuija sodan päivinä ja niitä seuraavien Kaarleher ttuan ja Sigismundin välisten riitaisuuksien aikana ei sen näy onnistuneen päästä kummankaan taistelevan puolueen suosioon. Ensiksi kävivät sitä, ryöstämässä "suomalaiset", jotka anastivat kaikki kaupungin "kreijarit, haahdet ja veneet, joilla porvarien oli meritse tapana, hankkia elatuksensa, niin että heillä tuskin oli yhtään kalastusvenettä tallella, puhumattakaan muusta pulasta, mihin olivat joutuneet". Lausunto tarkoittaa Akseli Kurjen alaisia joukkoja, jotka huhtikuun lopussa v. 1599 koottiin Poriin ja laivattiin sieltä toukokuussa Pohjanmaalle, missä ne 30.5.

ajoiivat herttuan kannattajan, Pohjanmaan voudin Augustinus Laurinpojan väkineen pakosalle Korsholmasta. Heinäkuussa v. 1599 saapui puolestaan kaupunkiin Augustinus Laurinpoika tuoden mukanaan laivastollaan kaksi lipullista herttualle uskollista sotaväkeä, nimittäin Pietari Pietarinpojan (201 miestä) ja Sven Juhananpojan (247 miestä) lipulliset, jotka hän katsasti Porissa saman kuun 30. p:nä. Joko kaupunki ei ollut osoittanut täysin ansaitsevansa herttuallisen puolueen luottamusta - pormestari Juhana Elofinpojan, joka v. 1598 kävi herttuan luona Nyköpingissä, epäiltiin olevan Stålarmin vakooja, ja Sigismundin puolueen suomalaiset johtajat Arvid Stålar ja Akseli Kurki olivat vuoden 1599 alussa pitäneet Porissa kokouksen, josta olivat lähettäneet sotaisen kirjeen Ruotsin valtiopäiville - tai syynä lienee ollut vain sotamiesten ryöstönhalu. Se täytyy jättää ratkaisematta. Joka tapauksessa "Augustinuksen joukko otti, käydessään täällä edes takaisin, melkein kaiken mitä porvarit ovat omistaneet, niin ettei heillä nyt ole juuri mitään, millä voivat elättää itsensä". Näin kirjoittaa herttuan amiraali Joachim Scheel, joka vuorten alussa 1600 kävi kaupungissa. Ja tämän kanssa on yhtäpitävä kaupunkilaisten oma valitus, "että Pietari Pietarinpojan ja Sven Juhananpojan lipulliset olivat heidät niin ryöstäneet, että moni heidän kaupungissaan ei voi koskaan enää päästä jaloilleen, joten he ovat nyt kaikin puolin perin köyhtyneet ja kurjistuneet". Sen että Augustinuksen sotamiehet todellakin olivat saaliinhimoista joukkiota, voi päätellä siitäkin, ettei kuninkaankartanossa heidän käyntinsä jälkeen ollut jäljellä yhtään lasi-ikkunaa, uuninpeltiä tai oven lukkoa.

PORVAREIDEN VALITUKSIA

Kaikista näistä rasituksista porvarit turhaan valittivat. Hallitus ei voinut, vaikka se olisi tahtonutkin, huojentaa heidän taakkaansa. V. 1583 kaupunki anoi verohelpotusta, mutta kuningas Juhana vastasi, ettei hän voinut mitään muuttaa, koska ei hän vielä ollut saanut rajalla olevilta käskynhaltijoiltaan tietoa, "suostuuko meidän vihollisemme moskovalainen sovintoon kohtuullisilla ehdoilla". V. 1594 porvaristo valitti viimeksi kuluneen venäläissodan aikana suuresti köyhtyneensä sotilasmajoituksen, kestityksen, kyyditys-matkojen ja muiden rasitusten takia, ja hallitus, joka kai huomasi tämän ahkeran kauppakaupungin voimissaan pysyttämisen oman etunsa mukaiseksi lupasi vapautuksen kestityksestä ja kyyditysmatkoista sillä ehdolla, että porvariston tuli pitää kahta tai kolmea majataloa matkustajia varten. Mutta lupausta ei tälläkään kertaa täytetty. Kaupungin muutamia vuosia myöhemmin uudistetussa valituksensa sanotaan: "Etuoi-keuksiimme kuuluvia vapauksia olemme muuttomme jälkeen perin vähän nauttineet sen pitkäällisen

*Kustaa II Aadolf v. 1616 V. S. Trauthmanin kupari piirros
Tukholman Kuninkaallisessa kirjastossa. Valok. Svenska
Porträttarkivet.*

sodan takia, jota, Jumala paratkoon, Ruotsin valtakunta kauan on kestänyt, ja varsinkin näinä kolmena viimeksikuluneena vuotena raskaan majoituksen, kyyditysmatkojen ja moninaisten laittomien verojen vuoksi.

KUNINKAALLISIA KÄYNTTEJÄ

Kaupunki käytti luonnollisesti hyväkseen niitä kahta kuninkaallista käyntiä, jotka sinne tähän aikaan tehtiin, esittääkseen valituksiaan. V. 1602 Kaarle-herttua kävi Porissa, antaen tunnetun vordin-ohjesääntönsä, toimenpide, mikä on asetetut yhteen eräiden valtiopäivien kanssa, jotka herttuan väärin on otaksuttu siellä pitäneen. V. 1616 kävi taas Kustaa Aadolf kaupungissa, jossa ollessaan hän asui Porin kartanossa. Kummassakin tilaisuudessa luvattiin veronvähennyksiä ja myönnytyksiä, mutta ne jäivät nytkin pelkkiin sanoihin. Kuulemme porvarienuudistetusta valituksesta v. 1620. "heidän nyt tulleen niin vahväkisiksi, että tässä kaupungissa tuskin tavattaneen 30 porvaria, jotka kykenisivät maksamaan verojaan, joita nyt on suoritettava vuosittain lähes puolitoista tuhatta talaria. Heidän muutamia vuo-

sia myöhemmin esiintuomassaan valituksessa sanotaan, "että heitä rasittavat kyyditysmatkoilla ja vierailuilla sekä kruunun asioiden toimittajat että muutkin, joilla ei ole mitään tekemistä kaupungissa, ja tuontuostakin lyövät ja pitelevät heitä, pahoin."

Kaarle-herttua 1600-luvun alkuvuosina. Tunte-
mattoman taiteilijan maalaus Romrodissa Sak-
sassa. Valok. Svenska Porträttarkivet.

TULIPALOJA JA MUUTTOSUUNNITELMIA

Kaupungin kärsimysten mitta ei ollut tällä täytetty. On vielä pantava merkille kolme suurta tulipaloa, jotka nekin osaltaan olivat omiaan estämään kaupungin kehitystä näinä kovina aikoina. Ensimmäinen oli tapahtunut juuri vähän ennen kuin kaupungille niin räsittävä v:n 1571 hopeavero kannettiin. Kun verokomissaarit saapuivat Poriin, tapasivat he 31 kaupungin 88:sta porvarista asumassa "palaneessa osassa", mikä viittaa siihen, että enemmän kuin kolmasosa tätä tuskin 12-vuotiaista kaupunkia oli tuhkana. Voimme käsitellä, mitä sellainen vahinko merkitsi niin sanoaksemme vielä vastoinkäymisiä kokemattomalle uudisasutukselle. Ja tuskin oli kaupunki tointunut tästä osittaisesta hävityksestä, ennen kuin se kolmenkymmenen vuoden kuluttua uudestaan joutui tulipalon tuhotavaksi, joka aina on muistettava kaupungin aikakirjoissa. Se tapahtui 5. p:nä toukokuuta v. 1603. Kaupunki autioitui nyt melkein tyystin. Se kadotti tulipalossa yksinpä etuoikeuskirjeensä ja -kirjansa. Kaupunki sai tämän tulipalon jälkeen kuusi vuotta vapautta kaikista veroista, kuitenkin sillä rajoituksella, että sen, kuninkaallisen kirjeen 3.8.1604 johdosta täytyi elättää ennen mainittua vierasta sotaväkeä. Majoitukseen kuluneita varoja pidettiin sen vuoksi kaupungin kruunulle antamina lainoina, ja saamme vastedes nähdä, miten se vaati niitä takaisin.

Melkein yhtä julma kohtalo yllätti Porin v. 1640, jolloin se taas suureksi osaksi joutui liekkien saaliiksi. Neljäkymmentä taloa kaupungin parhaiten rakennetussa osassa oli saavuavina raunioina, ja nyt heräsi kysymys, kun joen maatumat olivat tehneet nousumatkan yhä vaivalloisemmaksi, eikö olisi syytä, ennen kuin palaneita kaupunginosia alettiin uudestaan rakentaa, hakea kaupungille toinen paikka lähempänä merta. Hovioikeuden presidentti Jöns Kurki sai kuningattarelta tehtäväkseen sopivamman paikan etsimisen, jolle kaupunki voitaisiin uudestaan perustaa. Tässä tarkoituksessa hän tarkasteli sitä nientä, "joka työntyy Perä-Pohjan purjehdusväylää kohti", ja ehdotti, että kaupungin paikka suunniteltaisiin sinne kahden sataman, "nimittäin Lohamnin ja Svinhamn (Ilvessataman ja Sikasataman) väliin, jossa Yyterin kylä nykyään sijaitsee". Muuttamisesta ei kuitenkaan tullut sen enempää, ja Pori kohosi pian uudestaan vanhalle paikalleen, kohdatakseen uuden, vielä paljon kovemman ajanjakson kuin se, jonka kaupunki nyt oli elänyt.

8. KAUPUNGIN ASUKKAAT

VÄKILUKU

Kaupungin väkiluku näyttää aikakauden kuluessa tasaisesti ja nopeasti lisääntyneen. On laskettu Porilla olleen muutaman vuoden perästä perustamisestaan v. 1564 noin 400 asukasta. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon nojalla, johon on merkitty 88 porvaria ja 7 kestiä, on senaikaisen asujamiston kokonaissumma arvioitu noin 700:ksi. Luku on ennemmin liian pieni kuin liian suuri, koska luetteloon on otettu ainoastaan varsinainen porvaristo, jota vastoin lukuisa joukko kruunun ja aatelin palvelijoita sekä muita perheineen kaupungissa asuvia henkilöitä on jätetty siitä kokonaan pois. Ms. 50. penningin veroa käsittelevässä taksoitusluettelossa v:lta 1600 on lueteltu 144 130:lla tontilla asuvaa asukasta, jonka ohessa 36 tonttia merkitään autioiksi. Jos laskee kuitenkin kutakin taloutta kohden 5 ½ henkeä, olisi asukasluku silloin ollut 792, tai tasalukuna noin 800 henkeä.

Pääasiallisesti samaan tulokseen tulemme vuosien 1616-19 hopeaveroluetteloiden johdolla, joista seuraava V e i k k o K e r k k o s e n julkaisema taulukko sisältää yhteenvedon.

Porin porvariston henkilövero v. 1614—19¹

Vuosi	Pariskuntia	Puolipariskuntia	Leskiä		Renkejä	Pijkoja	Itsellisiä		Verotettuja	Veroa	
			Mies	Nais			Mies	Nais		Tal.	Ayr.
1614	93	—	7	15	54	56	3	7	359	447	24
1615	70	—	12	12	19	23	—	—	208	293	8
1616	23	25	—	4	11	5	1	—	121	160	8
1617	48	27	1	10	6	4	1	—	172	214	16
1618	28	29	5	2	7	4	—	—	114	138	—
1619	28	26	9	3	—	15	—	—	135	152	8

¹ Kerhonen, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614—1650 s. 80.

Havaitaan, että verotettavien luku laski vuosien mittaan voimakkaasti, koska verollepanijoiden oli vapautettava runsaasti sellaisia henkilöitä veroista,

joilla ei ollut mitään mistä ottaa, tai ainakin alennettava heidän verosummaansa, kuten "puolipariskunnilla". Viimeisellä kaudella oli verosta vapautettu jo noin 60 %, maksavista. Väkilukua laskettaessa on näin ollen turvaututtava ensimmäisten vuosien tietoihin. Vuonna 1614 taksoitettiin ensin 93 pariskuntaa, joista kukin lienee edustanut, keskimäärin 5 ½ henkeä. Kokonaissummaksi näin saataisiin 511. Sen jälkeen mainitaan joukko leskiä, joiden 22 taloudessa on kaiketi kutakin kohden laskettava, kolmisen henkeä, siis kaikkiaan 66, mikä äsken mainittuun summaan lisätynä antaa 577 hengen väestön. Tähän tulee edelleen 54 renkiä ja 56 piikaa sekä 12 itsellistä, joten kokonaissumma on 699 henkeä.

Kaupungissa oli vielä noin 30 porvaria ja porvarinleskeä, jotka köyhyytensä, takia pääsivät taksoituksesta vapaiksi, mutta joiden kunkin taloutta kohden kuitenkin pitänee laskea noin 3 henkeä. Luetteloista kokonaan poisjätetyt kruunun ja aatelin palvelijat muodostivat perheineen kaiketi noin 100 henkeen nousevan väestön. Kaupungin väkiluvun kokonaismäärä olisi siten v. 1616 ollut noin 900 henkeä.

Vielä korkeampaan lukuun päästään henkikirjojen nojalla, jotka alkavat v. 1634. Niihin merkitään tästä vuodesta alkaen vuoteen 1690 mennessä eri vuosina 464, 470, 364, 405, 439, 443 ja 555 henkeä, eli keskimäärin 449 henkeä. Otaksamalla henkikirjoihin merkityn väestön olleen 45 prosenttia koko asukasluvusta, saamme väestön lukumääräksi noin 1 000 henkeä. V:n 1640 henkikirja, joka näyttää tulleen tarkemmin tehdyksi kuin muut samanaikaiset luettelot, antaa korkeimman luvun, mikä yleensä esiintyy 1600-luvun henkikirjoissa, nimittäin 555 henkeä. Jos saataisiin panna tämä luku laskun perusteeksi, olisi väestön kokonaissumma noussut aina 1 200 henkeen. Mutta koska on pettävää poikkeustapauksen perusteella tehdä yleisiä johtopäätöksiä, täytyy meidän tyytyä keskimääräiseen laskutapaan ja otaksua kaupungin asukasluvun 1600-luvun alussa olleen noin 900 ja 1 000 hengen vaiheilla, pikemmin hiukan enemmän kuin vähemmän. Vertailun vuoksi mainittakoon, ettei Turun kaupungin väestön on laskettu v. 1571 tehneen 2 800 henkeä, Viipurin 1700, Helsingin 560, Rauman 620 jne. Turun asukasluvun otaksutaan 1600-luvun alussa (1609) olleen hiukan yli 4 000 ja 1640-luvulla noin 5400. 1500-luvun lopussa oli Pori siis asukaslukuunsa nähden maan kolmas kaupunki ja 1600-luvun alussa, kun Helsinki oli päässyt sen edelle, neljäs.

PORVARISTO

Tunnetun sängen vähiin kaupungin porvariston pyrintöjä ja elämää tänä aikana. Porvarioikeutta nauttivien kuntalaisten lukumäärä näyttää olleen noin 80 tai 90. Porvaristo oli jo siihen aikaan sotilaalliseen tapaan

järjestetty, koskapa v:n 1625 asiakirjoissa puhutaan eräästä kaupunginvänrikistä, Hannu Antinpojasta. - Sukunimiä käytettiin vielä harvoin. Kaupungin pormestareilla, raatimiehillä ja suurimmilla, liikemiehilläkään ei tavallisesti ollut sukunimiä, vaan heitä kutsuttiin pelkällä ristimänimellä ja siihen liitettyllä isän nimellä, kuten esim. pormestari Pietari Mikonpoikaa sekä Matti Jaakonpoikaa, kaupungin varakkainta miestä 1570-luvulla, joka on tunnettu Lyypekin kanssa käymästään kaupasta. Lukuun ottamatta talojen nimiä, jotka kaikki ovat suomalaisia, tavataan v:n 1637 henkikirjassa kaikkiaan 36 sukunimeä.; niistä on 17 ruotsalaista ja yhtä monta suomalaista sekä pari saksalaista. R u o t s a l a i s i s t a mainittakoon: Bock, Bökare, From, Gröp, Hypping, Kock, Lång, Möller, Prisse, Skaffars, Skratte; s u o m a l a i s i s t a Hartikka, Hoppoinen, Humalainen, Karhu, Keisari, Liikainen, Pustari, Päiväinen, Pääskyinen, Rotkus, Sassi, Soroinen, Torniolainen, Vrang; s a k s a l a i s i s t a Horwandt ja Schultze. Näin ollen voi sanoa, että Porin porvaristo koostui kolmesta pääelementistä.

PORVARISSUKUJEN POLVEUTUMINEN

Siihen mielenkiintoiseen kysymykseen, mistä päin P o r i n p o r v a r i s - s u v u t yksityiskohtiin menen olivat kotoisin, antaa viime vuosikymmenien sukututkimus, jonka harjoittajista mainittakoon ennen muita lehtori E. G r a n i t - I l m o n i e m i, insinööri A l e x P a l t s c h i k ja lehtori H u g o L a g s t r ö m, entistä paljon täyteläisemmän vastauksen. Ulvilan kaupungista Poriin muuttaneiden porvareiden lisäksi alkoi nimittäin maaseudulta säännöllinen muuttoliike kaupunkiin, Lehtori H u g o L a g s t r ö m on ystävällisesti laajojen kokoelmiensa nojalla tehnyt suvuttaisen yhteenvedon kaupunkiin muuttaneista tärkeimmistä suvuista; tarkempaan selvitykseen ei tässä yhteydessä ole mahdollisuuksia. Kuten edellä huomautettiin, olivat sukunimet vielä harvinaisia, ne on otettu tähän vasta sukujen myöhemmiltä jäseniltä.

Achander-suvun vanhin tunnettu jäsen on Eerik Järri, joka asui Porissa v. 1611-1628, kun taas suvun toiset jäsenet vielä silloin asuivat Euran Sorkkisissa ja Nakkilan Soinilassa. Useat sukuun kuuluvat käyttivät 1600-luvulla sukunimeä Tiainen. Suku asui Porissa vuoteen 1840 ja elää vielä muualla.

Porin koulun koulumestari ja myöhempi Porin ja Ulvilan kirkkoherra Gregorius Thomae *Arctopolitanus* (n. 1600-1662) oli kotoisin jostakin Ulvilan suurpitäjästä. Hänen poikansa Gabriel *Arctopolitanus* (n. 1627-1682) seurasi isäänsä kirkkoherrana ja toinen poika Gregorius *Arctopolitanus* (n. 1633-1679) oli Porin triviaalikoulun rehtori. Suku asui täällä vuoteen 1741.

Curnovius-suvun kantaisä Tuomas oli jo mukana rakentamassa Porin kuninkaankartanoa. Hänen poikansa pormestari Henrik Tuomaanpoika (n. 1570 -

1618) osti Kurnelan talon Linnan neljänneksessä. Viimeksi mainitun poika oli pormestari Kustaa Henrikinpoika (n. 1610-1671). Suku aateloitiin nimellä Adlerström.

Hartikan talosta Malmin neljänneksessä. asui 1639-1698 porvari, puuseppä Pentti Sipinpoika. Hänestä polveutuu suku *Hartman* sekä aatelissuku von Haartman ja vapaherrallinen suku von Haartman.

Pärnäisten kylässä oli Nupuri-niminen talo, josta polveutuu porilainen suku Humalainen. Sen tunnetuin jäsen on vouti, myöhemmin kruununvouti Juhana Matinpöika Humalainen, joka kuoli n. 1657.

Nakkilan Ruskelassa on *Hypping*-niminen talo. Sillä on ilmeisesti suhteita vanhempaan Hypping-sukuun, joka asui Porissa jo vuonna 1600. Myöhempi Hypping-suku otti nimensä Malmin neljänneksessä olevan Hypping-nimisen talon mukaan.

Porin Kyläsaaren (Inderö) kylän Kleemolan talosta polveutuu laaja suku *Indrenius*. Jo v. 1615 muutti Henrik Laurinpoika sieltä kaupunkiin. Suku asui Porissa vuoteen 1887, mutta maaseudulla se on jatkunut myöhempäänkin. Noormarkun Söörmarkusta, jossa 1500-luvulla asui laaja Ingemar-niminen suku, on sittemmin useita sukuhaaroja muuttanut Poriin. Varhaisin heistä oli porvari Yrjö Ingemarinpoika, joka mainitaan kaupungissa jo v. 1615.

Porvari Juhana Juhananpoika *Juti*, joka mainitaan kaupungissa vuodesta 1638 lähtien, on kantaisä samannimiselle suvulle, joka eli kaupungissa isoonvihaan saakka. Kokemäellä on Jutin rustholli.

Linnan neljänneksessä ollut Karhulan talo näyttää polveutuvan jo siltä ajalta, jolloin se vielä oli Pärnäisten kylää. Sieltä polveutuvat *Karhu*-suvun jäsenet. Vanhin tunnettu heistä on Juhana Karhu eli Björn, joka oli raatimiehenä v. 1565-1571.

Porvari Sipi Juhananpoika Köyliöinen, jonka nimi viittaa Köyliön pitäjään, sai perinnön jaossa v. 1634 Malmin neljänneksessä olevan *Kattilus*-nimisen talon ja käytti siitä lähtien tätä nimeä. Suku eli kaupungissa vuoteen 1771.

Porvari Tuomas Matinpöika *Kiiloi*, joka mainitaan Porissa v. 1636-1663, oli kotoisin Kullaan Paluksen kylän Kiiloin talosta. Suku asui kaupungissa vuoteen 1703.

Porin kaupungin ensimmäinen pormestari Pietari Mikaelinpoika kuului Kissanimiseen sukuun. Myöhemmät sen sukuiset henkilöt olivat hänen vävyjään. Jöns *Kock* kuului jo v. 1592 Porin kuninkaankartanon henkilökuntaan. Hänestä, polveutuu Kock-suku, joka isonvihan aikana otti nimen Bergbom ja viimevuosisadalla aateloitiin nimellä Vuoreneimo.

Matts Markunpoika Skaffar, joka oli kotoisin Korsnäsistä Pohjanmaalta, otettiin porvariksi Poriin v. 1632. Hänestä polveutuu suku *Korsman*.

Porvari Matti Henrikinpoika Kattilus muutti v. 1634 *Köyliöisen* taloon Malmin neljänneksessä ja otti nimensä talon mukaan.

Matti Klaunpoika Manninen otettiin porvariksi v. 1631. Hän on *Mannelin*-suvun kantaisä. Suku asui Porissa vielä v. 1879.

Lohenkalastuksentralvoja Wolter *Moliis* asui kaupungissa jo v. 1600. Hänestä polveutuu hyvin suuri suku, josta kaupunki on saanut monia porvareita. Suvun viimeinen jäsen Porissa kuoli v. 1942, mutta suku jatkuu muualla. Suku näyttää olevan kotoisin Skotlannista.

Porvari Henrik *Nurkka* asui ensiksi Ulvilan kaupungissa, sitten Helsingissä ja lopulta Porissa. Myöhemmin kaupungissa asui nuorempi Nurkka-suku, johon mm. kuuluu Karkusta kotoisin oleva porvari Hannu Hannunpoika Nurkka, joka mainitaan v. 1634.

Porvari Jaakko Eerikinpoika *Palus* asui kaupungissa jo vuonna 1600 ja hänen jälkeläisensä vielä v. 1677. Nimi viittaa Kullaalle.

Porvari Claes Yrjänänpoika *Prytz* mainitaan Porissa vuodesta 1611 lähtien. Hän kuului ikivanhaan saksalaiseen Prytz-sukuun, joka oli kotimaassaan aateloitu, mutta jota ei introdusoitu Ruotsin ritarihuoneeseen. Suku tuli Suomeen Ruotsin kautta. Tämän suvun viimeinen jäsen Porissa kuoli v. 1767, mutta vävyn suku otti sen jälkeen nimen Prytz.

Ulvilan Vanhassakylässä asui v. 1548 -1577 Lasse Rodgerinpoika- niminen talonpoika. On todennäköistä, että Bertel Martinpoika, joka oli Porin porvari jo v. 1615, oli hänen pojanpoikansa. Bertel Martinpojasta polveutuu suku *Rotkus*, joka oli Porissa vuoteen 1743 ja Helsingissä vielä v. 1908.

Ulvilan Harjunpään Kreulan talossa asui vuodesta 1626 ratsumiestalonpoika Niilo Paavalinpoika. Hänen lapsensa ottivat sukunimen *Sperre* ja useat heistä muuttivat Poriin. Suku jatkui kaupungissa vuoteen 1777.

Toukari on vanha sukunimi tällä seudulla. Sini, käytti jo v. 1552 talonpoika Eerik Toukari Kyläsaaren kylässä. V. 1634 otettiin porvariksi Eskil Rekonpoika Toukari (Stoukar), joka oli Toukarinkylän Reko Olavinpoika Toukarin poika. Myöhemmät tätä sukunimeä käyttäneet henkilöt ovat ottaneet nimensä Kirkon neljänneksessä sijainneen Toukarin talon mukaan.

Noormarkun *Wrangilta* on muuttanut kaupunkiin useita henkilöitä. Vanhin heistä oli Olavi Henrikinpoika Wrang, joka asui Porissa jo v. 1638.

Porin yksityisten porvareiden vaiheista antaa tietoja E. G r a n i t – I l m o n i e m e n teos "Porin kaupungin porvareita ja kauppiaita 1600-1880, johon tässä viittaamme.

VARALLISUUS

I

Porvariston varallisuussuhteista 1500-luvulla saadaan likimain oikea käsitys v : n 1 5 7 1 h o p e a v e r o l u e t t e l o n johdolla. *Kerkkonen*, joka on yksityiskohtaisesti analysoinut tästä verosta annettuja tietoja, selostaa veron

kantamista seuraavasti: "P o r i s s a maksettiin vuoden 1571 hopeavero kahden eri perusteen mukaan siitä syystä, että, tulipalo oli hävittänyt osan kaupunkia. Palaneessa osassa, kaupunkia pääsivät porvarit vähemmällä, sillä heiltä otettiin 1/18, kun sen sijaan muut maksoivat veroa 1/12 omaisuudestaan. Siinä osassa kaupunkia, jota tulipalo oli hävittänyt, verollepanttiin 31 henkilöä ja muussa osassa kaupunkia 57 porvaria ja 7 kestiä, yhteensä siis 95 henkilöä. Vero on merkitty tileihin kahdessa ryhmässä: toisessa 53 luotia 3 kvintiiniä hopeaa, 230 mk 4 ½ äyriä rahaa ja kultasormus, joka arvioitiin 4 kruunuksi, sekä toisessa ryhmässä 149 luotia hopeaa ja 1 232 mk 6 äyriä 8 penninkiä rahaa. On ilmeistä, että pienempi määrä veroa maksettiin siinä osassa kaupunkia, jota tulipalo oli vahingoittanut ja jossa veronmaksajia oli noin kolmannes koko määrästä. Koska kaupungin tässä osassa maksettiin 1/18 omaisuudesta, saadaan verollepannun omaisuuden arvo kertomalla kahdeksallatoista eri veroerät. Silloin saadaan tuloksi 967 ½ luotia hopeaa ja 4 150 mk 1 äyri, mutta lisäksi tulee verona maksettu kultasormus, jonka arvo oli 4 kruunua. Jos arvioidaan kruunun arvoksi 16 mk, oli kultasormuksen arvo 64 mk. Se omaisuus, josta se oli maksettu verona, oli kahdeksantoista kertaa suurempi, siis 1 152 mk. Arvioimalla luodin arvoksi 4 mk saadaan verollepannun hopeamäärän arvoksi 3 870 mk. Rahassa arvioituna oli siis tulipalon vahingoittamassa kaupungin osassa verollepannun omaisuuden arvo 9 172 mk 1 äyri. Palolta säilyneessä osassa kaupunkia verollepannun omaisuuden arvo saadaan kertomalla veroerät kahdeksallatoista. Tällöin saadaan 1 788 luotin hopeaa ja 14 793 mk 4 äyriä. Arvioimalla hopeamäärä rahassa saadaan 7 152 mk, joten koko verollepantu omaisuus oli tässä osassa kaupunkia yhteensä 21 945 mk 4 äyriä. Porissa oli koko verollepantu omaisuus näin ollen yhteensä 31 117 mk 5 äyriä. Porin verollepantu omaisuus ja veromäärät käyvät ilmi seuraavasta taulusta.

Porin hopeavero v. 1571'

	Verotettu omaisuus			Kannettu vero				
	mk	äyriä	luotia	sormus	mk	äyriä	pennin- kää	luotia
Palanut osa kaupunkia	5302	1	967 ½	64mk	230	4	12	53 ¼
Min osa kaupunkia	14793	4	1788	—	1232	6	8	149
Yhteensä	20095	5	2755 ½	64 mk	1463	2	20	202 ¼

Kun edellä mainittu koko kaupungin yhteinen omaisuus 31 117 mk jaetaan porvarien ja kestien luvulla 95, saadaan yksityisen porvarin keskimääräiseksi omaisuudeksi 328 mk. Kaupungin rikkain mies oli siihen aikaan M a t t i J a a k o n p o i k a, jonka varallisuus oli yli kuusi kertaa tätä keskimäärää suurempi. Lähinnä häntä seurasivat Niilo Laurinpoika ja Markus Paavalinpoika, joilla oli

omaisuutta toiselle, 1407 ja toisella 1 168¹, mk. Kaikkiaan oli 18 porvarina. omaisuus, joka nousi yllä mainitun keskimäärän 328 mk:n yli ja 77 porvarilla oli sitä pienempi. Lähinnä keskimäärää oli palosta säilyneellä puolella asuva Tuomas Tuomaanpoika, jonka omaisuus arvioitiin noin 331 mk:ksi. Jos jaamme porvariston varallisuusryhmiin, havaitsemme, että kymmenen porvarin varallisuus vaihteli 1 000 500 mk:n välillä, neljäntoista. 500---200 mk :aan, kolmenkymmenen yhden samoin 200---50 mk:aan ja kolmellakymmenellä kuudella oli 50 mk pienempi omaisuus. Tämänlaatuisten laskelmien nojalla on arveltu, että varallisuus jakautui Porissa ehkä tasaisemmin kuin missään muussa Suomen kaupungissa.

Omaisuuksien keskimäärässäkin Porin porvarit pystyivät hyvin kilpailemaan muiden kaupunkien kanssa. *Kerkkonen* oli laskenut, että Helsingin hopeaveroa maksaneilla, porvareilla oli omaisuutta keskimäärin 021 mk ja Viipurin porvareilla 399 mk, mutta molemmissa näissä kaupungeissa nostivat harvat opporikkaat huomattavasti keskiarvoa. Muut Suomen kaupungit jäivätkin keskimääräisessä, varakkuudessa Porista jälkeen, sillä Turussa oli veronmaksajilla omaisuutta maksajaa kohti 242 mk, Raumalla, 176 mk, Tammisaaressa 67 mk ja Naantalissa vain 35 mk."

Eräs toinen luettelo v:lta 1600 täydentää jossain määrin yllä olevia numeroita. Se on ennen mainittu 50. penningin veroluettelo.' Sen mukaan arvioitiin porvariston omaisuus noin 22 520 markkaksi, jonka lisäksi tuli noin 2 200 *luotia* hopeaa.. Kaupungin rikkaimmat miehet olivat nyt, 1600-luvun alussa., *P i e t a r i E e r i k i n p o i k a*, jonka varallisuus taksoitettiin lähes 1000 markkaksi, ja *Eskil Olavinpoika*, jonka tontti, karja ja kauppatavarat arvioitiin noin 900 markkaksi. Kaupungissa oli kaikkiaan 166 tonttia, yhteiseltä arvoltaan 1750 1/2 talaria eli noin 7 000 markkaa,' niistä 130 asuttua. 5 860 mk ja 30 autiota 1 140 mk. Kalleimmaksi arvioitu tontti nousi 70 talariin (-- 280 markkaan), halvimmaksi arvioitu 1 talariin (= 1 markkaan).

Jos tarkastelemme, millaista tavaraa sellaisten miesten kuin *Matti Jaakonpojan* ja *Pietari Eerikinpojan* rikkaus oli, huomaamme, kuinka kovin erilaisia senaikaiset olot olivat nykyisiin verrattuina. *Matti Jaakonpoika* omisti jaloja ja epäjaloja metalleja seuraavat erät: yhden ja kolmeneljänneskappaletta reiniläisiä kultarahoja (gulden), 133 luoda. hopeaa, 550 markkaa rahaa, 3 talarinrahaa, leiviskän tinaa, 17 naulaa vaskea ja 6 naulaa kuparia. Hänen aitassaan oli varasto vuotia ja nahkatavaroita valmiina vientitavaroina: tikkuri hirvenvuotia, 6 kappaletta häränvuotia ja yhtä monta lehmänvuotaa, 7 kappaletta vasikannahkoja ja muutamia tikkureita karitsannahkoja sekä pukin- ja vuohenahkoja. Sitäpaitsi hän omisti joukon turkiksia: ½ saukonnahkaa, 2 kappa-

letta ruskeita ketunnahkoja, 2 kappaletta haapanäädännahkoja, 2 kappaletta vesikonahkoja ja 1 kappaleen kärpännahkoja, edelleen 12 kiihtelystä (timber) jäniksennahkoja, 8 kiihtelystä "sekanahkoja" (samfäng) ja 5 kappaletta tuppenaan nyljettyjä nahkoja (klockevärk). Tämän lisäksi tavattiin hänen aitassaan muitakin tavaroita, jotka, todennäköisesti olivat aiotut ulosvietäviksi, kuten 1 ½ tynnyriä voita, 6 vatia hylkeenrasvaa, tikkuri haukia 1 ½ leiviskää lahnoja, 8 leiviskää humalaa ja 2 tynnyriä tervaa. Siinä kaupungin suurimman senaikaisen liikemiehen irtain omaisuus. Kaikki tämä tavara edusti siihen aikaan varsin huomattavaa varallisuutta, jonka arvo oli enemmän kuin 2 050 markkaa.

Hänen naapurinsa ja kilpailijansa varallisuuden määrässä Niilo Laurinpoika oli, hankkinut itselleen varaston, joka ei ollut paljon pienempi, miltei samoja tavaroita. Sen ohessa hän näyttää myös harjoittaneen puutavaraliikettä, koska hänellä oli pinotuna 3 tolttia lautoja ja lisäksi 20 piittaa tuolta. Samanlaisista tavaroista, joiden joukossa toisinaan mainitaan myös majavannahkoja, taksoitettiin v. 1571 kaikkia muitakin porvareita, taksoitettujen välillä oli ero ainoastaan arvioitujen tavaroiden paljoudessa. Kaupungissa tavattiin, kuten tästä huomaamme, siihen aikaan yltäkylläisesti Perä-Pohjan ja sisämaan tuotteita.

Pietari Eerikinpoika taas, joka 1600-luvun alussa esiintyy kaupungin suurimpana, veronmaksajana, omisti 40 talarin arvoisen talon ja tontin. Hänen tallissaan oli kolme hevosta ja hänen navetassaan 12 lehmää ja kolme härkää jonka lisäksi hänen karjalaumaansa kuului 10 lammasta ja yhtä monta sikaa. Hänen aitassaan oli myymättä 9 ½ tynnyrin suuruinen erä jyviä. Hänen hopea varastonsa laskettiin tekevän 184 luotia Kauppatavaroina mainitaan: 4 vatia hylkeenrasvaa, 1 tynnyri voita, ¼ tynnyriä, lohta, 14 tynnyriä tervaa, 3 ½ tikkuria lehmänvuotia, 1 tikkuri pukinnahkoja, 3 tikkuria vasi-kannahkoja ja 12 leiviskää kapahaukia. Matti Jaakonpojan ja Pietari Eerikinpojan varastoja toisiinsa verrattaessa pistää heti silmään, että jälkimmäisellä ei ollut mitään turkislajitelmaa, kuten hänen edeltäjällään miespolven aikaisemmin oli ollut. Sama yleinen huomio koskee muitakin kauppiaita, jotka antoivat tavaransa taksoitettaviksi v. 1600. Ainoastaan harvalla oli takanaan muutamia vateja hylkeenrasvaa ja muutamia kiihtelyksiä oravannahkoja. Näyttää siis siltä kuin tuonti Perä-Pohjan metsistä jo olisi alkanut väheniä ja porvarit alkanee etsiä vientitavaroilleen korvausta omasta navetas-taan.

Meidän aikamme kannalta katsoen tuntuvat mainitut omaisuudet sangen pieniltä ja, senaikaiset liikemiehet, jotka toimivat mahdollisimman pienin pääomin ja jotka eivät omistaneet mitään arvopapereita, näyttävät perin vähäpätöisiltä. Mutta jokaista aikaa on mitattava oman mittapuunsa mukaan. Rahan arvo oli siihen aikaan paljon suurempi kuin nykyään. Amerikan kulta- ja hopeakaivokset eivät olleet vielä ehtineet täyttää vanhaa maailmaa aarteillaan ja tuoda rahaa jokaisen saataville. Palkat maksettiin enimmäkseen luonnossa,

ja kauppa oli vielä suureksi osaksi erilaisten tavaroiden toisiinsa vaihtamista. Ylläolevat, meistä pieniltä tuntuvat summat olivat siis aikoinaan suuria. Mies, jolla oli varastossaan jokunen tynnyri tervaa tai muutamia tolteja lautoja à 2 markkaa toltti, voi jo ajatella liikemieheksi antautumista. Tältä näkökannalta katsottuna ei Porin porvariston taksoitettu omaisuus suinkaan edustanut vähäpätöistä pääomaa, vaan todisti päinvastoin kaupungin hyvinvointia.

Vaikka Porin ja muiden Suomen kaupunkien varallisuussuhteiden toisiinsa vertaamisen täytyy antaa melko epävarmoja tuloksia, koska arvioitu omaisuus ei kaikin paikoin ollut samanlaatuista, mainittakoon kuitenkin sivumennen, että vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Turku ja Viipuri kumpikin taksoitettiin noin 82 600 markan varallisuudesta, Helsinki 44 200 markan sekä Rauma 16 900 markan ilmoitetusta kokonaisomaisuudesta jne. Porilla oli siis v. 1571 taksoitettuun omaisuuteen nähden paikkansa Helsingin ja Rauman välillä maan neljäntenä kaupunkina. Mutta sen jälkeen kun Viipuri joutui venäläissodan jalkoihin ja Helsingin kauppa saman sodan kautta oli joutunut rappiotilaan, oli sellaisiakin aikoja, 1570-luvun lopussa ja 1580-luvulla, jolloin Pori voi vaatia itselleen toista järjestys-sijaa Suomen kaupunkien joukossa.

TAPOJEN YKSINKERTAISUUS

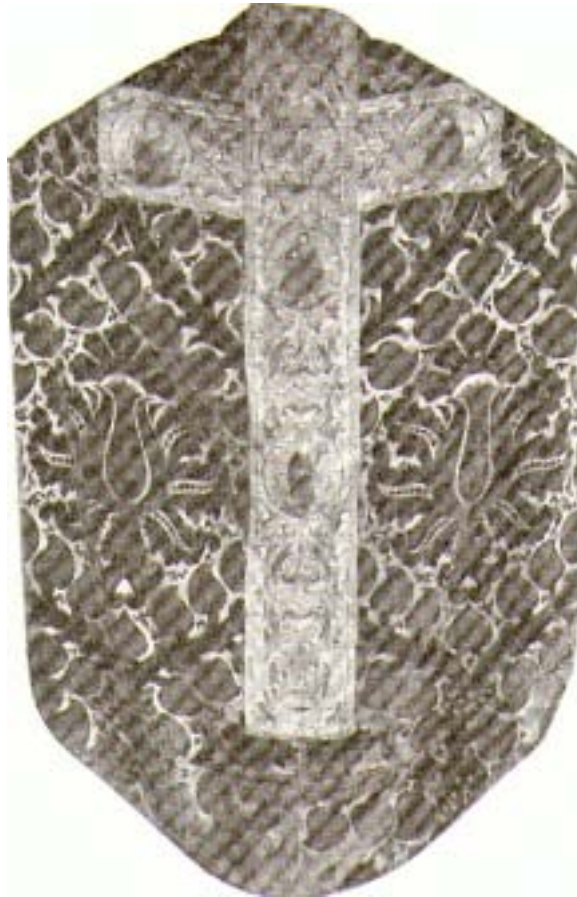
Yleensä olivat tavat siihen aikaan vielä yksinkertaisia, toisinaan karkeitakin. Porvareiden taloissa, vieläpä rikkaimmissakin kodeissa vallitsi suuri vaatimattomuus. Huonekalustoon kuului säännöllisesti muutamia penkkejä, pöytiä ja kaappeja, joissa viimeainituissa säilytettiin perheen kalleudet, tavallisesti muutamia hopeaesineitä. Ainoastaan poikkeustapauksissa mainitaan "kattoverhoja" sinisestä ja punaisesta "venäläiskankaasta", jotka ripustettiin karkeasti veistetyille seinille ja jotka siten toimivat tapetteina. Useammin on sitä vastoin puhe "sänkyryijyistä" ja "penkkityynyistä", joiden esiintyminen talossa jo osoitti hyvää toimeentuloa. Asiakirjoista huomataan, että yksinkertaisimmatkin talouksesineet olivat kalliita, ja tavataan esimerkkejä, että nuorempi perheenjäsen, joka perinnönjaossa sai hopeapikarin tai kuparikattilan, mielellään soi vanhemmalle koko talon ja tontin.

Tapojen raakuuden takia esiintyi usein tappeluja, joista joskus oli kuolema seurauksena. Niinpä syytettiin Eerik Antinpoika Knapea v. 1625 siitä, että hän oli aiheuttanut raatimies Eenok von Essenin kuoleman, kun hän jossakin jupakassa oli heittänyt häntä rintaan katajatuopilla. V. 1637 murtautui muuan rauhanhäiritsijä erään rauhallisen porvarin taloon ja piti siellä sellaista melua, että talonomistajan perheineen täytyi pasta kaupungille kahdeksi yöksi, peläten tulewansa kotona murhatuksi. Kortinlyönti ja, uhkapeli mainitaan myös juurtuneina paheina, jotka olivat syynä monenkin rappioon.

9. KIRKKO, KOULU JA SIVISTYSELÄMÄ

PORIN KAUPUNKISEURAKUNTA

Kirkollisista oloista on ensiksikin huomattava, että kaupunki ja sitä ympäröivä maaseutu jo nyt, tosin vain lyhyeksi ajaksi, erotettiin Ulvilasta omaksi kaupunkiseurakunnaksi. Täten oli siis jo 300 vuotta takaperin toteutettuna järjestely, joka vasta runsas miespolvi sitten (v. 1877) on uudestaan otettu käytäntöön. Mahdollisesti oli itsenäisen kaupunkiseurakunnan perustaminen yhteydessä väkiluvun lisääntymiseen eteenpäin pyrkivässä kauppakaupungissa. Porin seurakunta ei ollut jäsenluvultaan aivan vähäpätöinen. Huomaamme sen niistä suuruussuhteista, jotka 1580-luvun lopussa ajateltiin silloin kaupunkiin rakennettavaksi ehdotettua uutta kivikirkkoa varten. Kuningas Juhana III:n 11.1.1589 antaman kirjeen mukaan oli kirkosta näet tehtävä "80 kyynärää pitkä ja 35 kyynärää leveä". Luultavaa on myöskin, että tämän siihen aikaan suurehkon rakennushankkeen suunnittelu - joka kuitenkin ei toteutunut - oli aiheutunut juuri uuden kirkkoherrakunnan perustamisesta, joka todennäköisesti oli tapahtunut vähän ennen, koska Ulvilan ylipääläiset jo uutena vuotena 1588 todistivat, että he "eivät olleet pyytäneet päästä Porin alaisiksi" eivätkä tahdo erota kirkkoherrastaan Eerikistä. Ensimmäisen oman kirkkoherransa näyttää kaupunki kuitenkin saaneen vasta kahta vuotta myöhemmin, kun Juhana III 7.7.1590 nimitti J a c o b H e n r i c i n e l i J a a k k o H e n r i k i n p o j a n Porin kaupungin ja seurakunnan kirkkoherraksi, koska hän "oli kuullut siellä olevan sopivan seurakunnan sekä ruotsalaisia että suomalaisia". Mutta - kuten jo huomautettiin - uuden kirkkoherrakunnan aika ei kestänyt kauan. Jo 27.11.1599 pyysi Porin porvaristo Kaarle-herttualta, että "se joka pystyy johtamaan heidän kouluansa, myös tulisi heidän kirkkoherraksensa, sekä että Ulvilan pitäjä, joka muutamia vuosia sitten oli erotettu, jälleen yhdistettäisiin, koska vanhoista ajoista saakka on ollut niin, ja koska tämä olisi kruunulle, heille ja pitäjälle suureksi hyödyksi ja eduksi". Niinpä herttua päättikin 8.7.1602 tämän johdosta, että "kun porvarit ovat pyytäneet Eerik-herraa

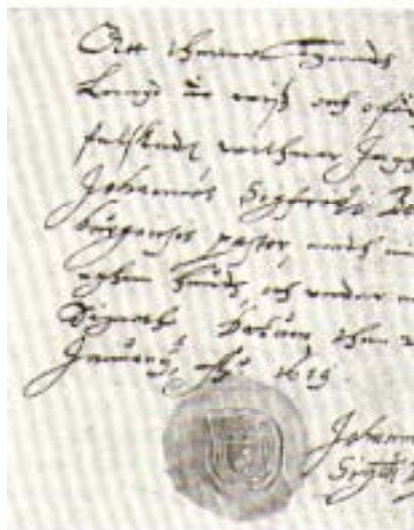
*Messukasukka, jonka Sofia de la Gardie v. 1631 lahjoitti Porin kirkolle. Risti keskiaikaista koruompelua.
Valok. Kansallismuseo.*

Ulvilasta sielunpaimenekseen, koska se, joka heillä nyt on - mahdollisesti yllämainittu Jaakko Henrikinpoika, joka eli ainakin vielä v. 1600, jolloin hän otti pappissäädystä osaa Linköpingin valtiopäiviin - ei voi sopia heidän kanssaan, niin tulokoon Eerik-herra, heidän kirkkoherrakseen ja koulumestari pitäköön sitten koulun ja Ulvilan pitäjän”. Vaikka viimeksi mainitun päätöksen sanamuoto näyttää siltä, kuin Kaarle-herttua olisi vielä aikonut ylläpitää Juhana III:n toimeenpanemaa pitäjänjakoa, käy muista asiakirjoista kuitenkin selville, että molemmat kirkkoherrakunnat juuri tänä vuonna on jälleen yhdistetty. Sen jälkeen ne ovat pysyneet yhdessä lähes meidän päiviimme saakka.

KOULU

Kaupungin vanhin koulu oli perustettu todennäköisesti jo samaan aikaan kuin kaupunkikin, vaikka se mainitaan ensi kertaa v. 1562. Aluksi se näyttää, päättäen opettajan palkkaeduista, kolmesta lästistä jyviä, olleen jonkunlainen korkeampi pedagogio. Koulu muutettiin pian alemmaksi samanlaatuiseksi oppi laitokseksi, sillä palkkaehtoja oli vuoden 1590 jälkeen melkoisesti vähennetty, nim. yhdeksi lästiksi jyviä. Koulutalona oli yksinkertainen "koulutupa" (skolestufva), jonka sisustukseen todennäköisesti kuului muutamia yksinkertaisia istuinpenkkejä. Oppilaiden, jotka enimmäkseen olivat köyhien talon

Porin 7 kirkkoherran Johannes Sigfridin käsialaa ja sinetti vuodelta 1619.
Valtionarkisto.

poikien ja itsellisten lapsia, oli tapana pyhänmiesten päivänä ja luultavasti muinakin juhlapäivinä kuljeksia kaupungilla paikasta paikkaan porvareiden porttien edustoilla laulamassa, mistä hyvästä he saivat jonkin vähäisen almun. Ajan tapoihin näyttää myös kuultaneen, että köyhille teineille ajoittain annettiin vähän apua siitä ylellisyydestä, joka oli ahdettuna läheisen kuninkaankartanon varastohuoneisiin. Heille jaettiin siten esim. v. 1596 Porin kartanosta 6 kannua voutiolutta, ½ leiviskää, leipää, 1 lampaanruho ja naula kynttilöitä. Usein heitä vainosi sitä paitsi niin kova kohtalo, että heidät kesken lukujaan siepattiin pois koulunpenkiltä, milloin vietäviksi johonkin kuninkaalliseen virastoon, jossa tarvittiin kirjureita, milloin sijoitettaviksi jonkun paikkakunnalla asuvan aatelismiehen luo yksityissihteereiksi eli stylisteiksi. Piispa Juusten sanoo eräässä kirjeessä v:lta 1566, että kaksi Porin koulun teiniä oli otettu kuninkaan kansliaan. Aatelismiesten ja muiden kuninkaallisten virkamiesten vanhan pahan tavan johdosta, kun he veivät tarvitsemiaan oppilaita muitta mutkitta pois koulusta, katsoi rehtori Ericus Laurentii tarpeelliseksi anoa kuninkaan suojelusta. Tästä syystä antoi kuningas Juhana III 14.10.1590 suojeluskirjeen Porin koululle, "kieltäen jokaista säätyyn ja asemaan katsomatta tekemästä edellä mainitun koulutuvan teineille mitään haittaa tai häiriötä".

läpä Turun koulun oppilaatkin ottivat asian ajaakseen ja kääntyivät valituskirjeellä valtiokansleri Aksel Oxenstiernan puoleen. He valittivat, että, heidän ikivanha opistossa vastoin kaikkea oikeutta ja kohtuutta oli joutunut porilaisten (= "Karhulinnaalaisten"), noiden levottomien ihmisten, hyökkäyksille alttiiksi, jotka siten pyrkivät oikeuttamaan esteellisen nimensä (nomini suo ominoso satisfacere annitentibus). Kavalasti ja viekkaasti tahtovat he kaupunkietuoikeuksiensa varjolla sortaa Turun koulua, tätä "oman uskontonsa äitiä", josta he saavat opettajansa ja pappinsa ja jossa heidän alkeisopetusta nautittuaan koulujärjestyksen mukaan täytyy viimeistellä opintonsa ennen kuin he ovat kelvollisia pappisvirkoihin". Ilvestä kavalammin ja Argusta valppaammin he vain vaativat tilapäisiä etujaan, eivätkä ajattele, että jos Turun koulu heidän toivonsa mukaisesti häviäisi, olisi heidän omakin nuorisossa harmaantuva raakalaisuuden pimeydessä. Miten riita vihdoin ratkaistiin ei selvästi ilmene asiakirjoista. Vielä v. 1618 pyysi tuomiokapituli Oxenstiernalta, ettei muiden sallittaisi riistää Turun koululta sen pitäjiä, "kuten Porin porvarit usein vääryydellä yr¹ttävät", mutta valituskirjeessään v:lta 1634 valittaa taas Porin kaupunki, "että Turun piispa on ottanut heidän koulultaan muutamia pitäjiä, jotka edesmenneet kuninkaasivat ovat antamissaan etuoikeuksissa asettaneet sen alaisiksi".

III

Porin koulu, jonka, oppilaiden - kuten mainittiin - tuli käydä Turun katedraalikoulua ennen kuin voivat palvella opettajina tai pappeina, oli aikoinaan varsin tärkeä laitos. Tässä "hyvässä pedagogiossa" oli sen olemassaolon viimeisinä aikoina noin 76 oppilasta, ja siellä kävi nuorisoa aina Pohjanmaalta saakka. Tämän maakunnan oli siihen aikaan henkisissä tarpeissaan, kuten kaupassaankin, käännyttävä lähinnä Porin puoleen. Katkerasti surren porvaristo sen tähden kuuli, että kaupungin koulu, kuten muutkin pikkukoulut, oli Turun kimnaasin tultua v. 1630 perustetuksi tämän hyväksi kadottava kannatuksensa ja että oppilaiden, joista ei edes kymmenennellä osalla ollut varoja sellaiseen muuttoon, oli lähdeittävä Turkuun. Huomauttaen miten "heidän kaupunkinsa oli vanha kaupunki ja sen koulusta oli tullut monta oppinutta ja ymmärtäväistä miestä, joita on käytetty papillisiin virkoihin ja maallisiin toimiin", pyysivät porvarit, "että sen köyhää nuorisoa yhä edelleen heidän luonaan Jumalan pelossa ja Hänen oikeassa tuntemisessaan opetettaisiin ja kuritettaisiin, niin kuin muuallakin valtakunnassa on tapana". Koulu jäikin - mahdollisesti valtion kannattamana - toimimaan vuoteen 1640 asti, jolloin kaupunkiin perustettiin triviaalikoulu, mistä pian oli tuleva eräs maan parhaita oppilaitoksia.

SIVISTYSELÄMÄ

Tähän oppilaitokseen kohdistuu myöskin se vähä, mikä tiedetään kaupunkilaisien osanotosta ajan suuriin uskonnollis- valtiollisiin kiistoihin. Kummallakin siihen aikaan taistelevalla kirkollisella suunnalla, protestanttisuudella ja katolisuudella, näyttää olleen edustajia joko koulun opettajien tai sellaisten henkilöiden joukossa, jotka olivat siinä saaneet ensimmäiset opin alkeet. Kirkkoherra Martti Olavin poika, joka toimi myös kaupungin koulumestarina, näyttää olleen innokas luterilainen ja hän kadotti v. 1578 kannatuksensa, "koska hän ei tahtonut ottaa liturgiaa vastaan. Porilaisesta Gregorius Klementinpojasta, joka todennäköisesti oli kaupungin koulun oppilas, tuli myöhemmin tunnettu paavilainen; hän kävi sekä Gollegium germanium-nimistä jesuiittakoulua Roomassa, johon hän kirjoittautui v. 1578, että. Olmiitzin jesuiittaseminaaria, jonne hän muutti v. 1583. Myöskin aikaisemmin usein mainitun Markus Sundergeltin pojasta Olavista, joka, todennäköisesti niinkään oli harjoittanut ensimmäisiä opintojaan isänsä kaupungin oppilaitoksessa, tuli sittemmin jesuiitta ja hän sai v. 1580 Olmützissä tehtäväkseen suomen kielioffin kirjoittamisen, jotta roomalaiskatolinen katkismus voitaisiin kääntää suomeksi.

Keskiaikainen messukirja eli graduale jota vielä v. 1587 käytettiin laulukirjana Porin koulussa. Huomaa s o m e n k i e l i n e n omistuskirjoitus pergamentin ylälaidassa: "Borin skoulun kiria". Helsingin Yliopiston kirjasto.

II

Toinen tämän aikakauden porilainen, jonka uskonnollista kantaa emme lähemmin tunne, mutta joka tuli vaikuttamaan suomenkielenhyväksi, oli porilainen Paavali-satulasepän poika Markus, joka opintielle antauduttuaan otti isänsä ammatin mukaisen nimen Zaderus. Hän oli kappalaisena Oulussa v. 1635, kun tunnettu ruotsalainen neljän kielen sanakirjan tekijä Ericus Schroderus saapui sinne jäljentämään Messeniuksen historiasta. Schroderus sai Markus Zaderukselta miltei kaikki sanakirjansa *Lexikon Latino-Scondicum*'in suomalaiset ainekset, noin 2 400 sanaa. Tutkijat ovat viime aikoina kiinnittäneet erikoista huomiota siihen, että Zaderus on itse sepittänyt tai siirtänyt murteista uusia suomalaisia vastineita sanoille, joilla niitä ei vielä ollut. Hakulisen mukaan tällaisia sanoja ovat esim.: *käskyläinen* "upseeri", *lipunkantaja* "vänrikki", *ylimäinen* "eversti", *hahdenpää* "amiraali", *rautapaita* "panssari" (tunnetaan myöhemmin kalevalamittaisesta kansanrunoudesta), saarto "valli", *vaskitorvi* "trumpetti", *hahdenhammas* "ankkuri", *ilmakirja* "almanakka", *tiekirja* "passi". Annamari Sarajas taas huomauttaa, että Zaderus on ensimmäinen, joka kirjallisesti käyttää sellaisia kansanrunoudestamme esiintyviä mytologisia käsitteitä, kuin *tyrä*, *vedenhaltija*, *kyöpeli*, *lintukodonnies*, *aanihauta* ja *vaakalintu*. Vaikka kuten näkyy, vain harva näistä sanoista on lopullisesti jäänyt kieleen tässä asussa, on pyrkimys omakielisten vastineiden sepittämiseen ja kansanperinteen tallettamiseen pantava merkille. On lisäksi varsin mahdollista, että Zaderuksen kääntämää sotilassanastoa on 1600-luvun sota-aikoina, jolloin suomalaisia joukkoja tietyvästi komennettiin suomeksi, runsaastikin käytetty.

Markus Zaderus pääsi v. 1640 Porin koulun konrehtoriksi, mutta muutti vielä samana vuonna vastaavaan asemaan Turun katedraalikouluun. Hän jatkoi menestyksellä opintojaan ja promovoi v. 1647 filosofian maisteriksi, mikä arvo vastaa nykyistä tohtoria. Tällaiset ansiot toivat hänelle Oulun kirkkoherran paikan samana vuonna. Vaikean luonteensa johdosta hän oli kuitenkin sopimaton papillisiin tehtäviin ja niinpä hänet v. 1659 siirrettiin Uudenkaarlepyyn triviaalikoulun rehtoriksi. Täällä hän - luultavasti vasten tahtoaan tullessaan - alusta alkaen joutui monenlaisiin rettelöihin ympäristönsä kanssa. Tämänkin virkapaikkansa menettäneenä tämä oppinut ja monitietoinen mies kuoli lopulta köyhyydessä Turussa v. 1662. Suomen kielen viljelyn historiassa hänen ansionsa kuitenkin edelleen muistetaan.

Siitä, mitä nyt lyhyesti olemme esittäneet kaupungin kirkko- ja kouluoloista, olemme huomanneet niihinkin kiinnitetyn ansaittua huomiota sekä kaupunkilaisten että viranomaisten puolelta. Tätä todistaa selvästi jo kaupungin hyväksi tehty pitäjänjako sekä se harrastus, jota porvaristo osoitti sen ajan koulukysymyksiä kohtaan. Henkisen viljelyn asia ei ollut unohtunut ajan aineellisten harrastusten rinnalla.

Cregorius Arctopolitanuksen sinetti. Vähän suurennettu. Valtionarkisto.

10. HUOLTOTOIMI

Täydentääksemme selonteon kaupungin yleisestä tilasta 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa on meidän vain lisättävä, että myös yleisen hädän lieventämistä tarkoittavien apukeinojen tarve otettiin silloin asianmukaisesti huomioon.

TERVEYDEN- JA KÖYHÄINHOITO

Terveysten- ja köyhäinhoito, joiden asianmukaisesta voimassapidosta kaupunkiyhteiskunnan hyvinvointi niin suuresti riippuu, oli kaikesta päättäen jo kysymyksessä olevana aikana. sekä. valtion että kaupungin viranomaisten erityisen huolenpidon kohteena. Että pääkaupungissa oli lääkäreitä, eli kuten heitä siihen aikaan nimitettiin välskäreitä tai partureita, jotka voivat olla apuna sairauden sattuessa, käy selville siitä, että v. 1573 eräs porvari tuomittiin maksamaan lääkitsemispalkkaa toisen henkilön puolesta, jolle hän pahoinpitelyllään oli tuottanut vamman. Mutta kaupunki näyttää myös jo varhain perustuneen erityisen majapaikan sairaita ja voimattomia varten. Ainakin jo v. 1595 mainitaan tämä kaupungin sairaala, jolle porvaristo silloin anoi kruunun apua. Kaarleherdtua määräsin 27.8.1595 "Porin hospitaalipalkat". Kuitteja, joita sairaalan johtaja Eskil Olavinpoika v. 1603 ja seuraavina vuosina on antanut kaikenlaisista. Porin hospitaaliin toimitetuista tavaroista, on tallessa.

PORIN HOSPITAALI

Oman talon näyttää hospitaali kuitenkin saaneen vasta hiukkasen myöhemmin. Porissa oleskelunsa aikana 10.2.1602 herttua kirjoitti Ala-Satakunnan voudille, että hän julistaisi kehotuksen, jonka mukaan kukin porvari toisi yhden ja kaksi talonpoikaa yhdessä yhden hirren tulevaa hospitaalarakennusta varten. Mutta joko rakennus ei valmistunut tai mahdollisesti hävisi v:n 1603 tulipalossa, - miten olikaan - v. 1606 kuningas antoi uudestaan Turun linnan päällystön tehtäväksi rakennuttaa Poriin sairaalan,

"jossa voisi vuotuisesti elättää 24 henkeä", sekä käski vaatimaan voudeilta sille ylläpitoa. Kuninkaallisen majesteetin kirjeen ja vahvistuksen mukaan oli hospitaalissa majoilevien köyhien saatava elatusapua Ala-Satakunnan verovaroista, ja sitä kuitataankin säännöllisesti kannetuksi mm. 5 tynnyriä viljaa vuodessa. Vakinaisesta valtionavusta ja yllämainitusta sairassijojen lukumäärästä näyttää selviävän, että Porin hospitaali ei aikoinaan ollut aivan vähäpätöinen laitos.

Hospitaalia näyttää kuitenkin uudestaan kohdanneen kova kohtalo, sillä tulipalo hävitti sen V. 1621 velvoitettiin näet Ulvilan pitäjänmiehet viemään Poriin "hirsia, tuohta, lautoja ja mitä muuta voidaan tarvita köyhäintuvan eli hospitaalin rakentamiseksi, joka kaupungin tulee omalla kustannuksellaan panna kuntoon kaikkia köyhiä ja spitaalitauteja varten" V. 1634 anoi porvaristo sairaalalleen uutta määräystä valtionavusta, koska, köyhillä silloin ei enää ollut mistä elää, sen jälkeen kun eräs kuninkaankirje, joka heille vakuutti 6 tynnyriä viljaa ja 6 leiviskää lihaa vuotuiseksi eläkkeeksi, oli tulipalossa hävinnyt. Viimeistä kertaa olemme tavanneet maininnan "Porin hospitaalista" 4.1.1639, jolloin eräs kaasmarkkulainen tuomittiin sakkoihin, joista kaksi osaa oli lankeava mainitun laitoksen hyväksi. Sairas huoneen johtajina tai, kuten heitä. Siihen aikaan nimitettiin, "köyhien holhoojina", mainitaan Eskil Olavinpoika v. 1603, Henrik Mikonpoika v. 1615 ja Matti Saksa (Tysk) v. 1629.

Jokapäiväisessä keskustelussa lienee sairashuoneesta käytetty nimitystä "Danviikki" (Danviken), mikä nimi otettiin käytäntöön sen suuren köyhäin- ja sairashoitolaitoksen mukaan, jonka kuningas Kustaa Vaasa v. 1551 oli rakentanut Tukholmaan, ja joka oli ikään kuin emälaitos valtakunnan kaikille samanlaisille laitoksille. Tästä nimityksestä taas johtui epäilemättä nimi Danviikki, Danviikinranta, jolla vielä 1700-luvun lopussa tarkoitettiin lähinnä Karjarantaa sijaitsevaa jokiäyrästä, missä tämä hospitaali siis kaiken todennäköisyyden mukaan oli sijainnut.

11. UUSI KAUPPAJÄRJESTELMÄ

Jos laskemme yhteen kaiken sen, mitä Porin kaupunki, kovinkaan paljon räsityksistä vahingoittumatta, on jaksanut kestää olemassaolonsa ensimmäisellä satavuotiskaudella: ylimääräiset verot, sotaväenotot, linnaleirit, pakkokestitykset, tulipalon hävitykset, puhumattakaan vakinaisista veroista, joiden sukua lisäsivät henkirahat, peltovero ja pikkutulli, täytyy myöntää Juhana-herttuan kaupungin menestyksellisesti suoriutuneen tehtävästään Satakunnan tapulikaupunkina. Tätä ajatellessa täytyy tosiaankin valittaa, että sen kukoistus uhrattiin virheellisen taloudellisen järjestelmän hyväksi.

Jo v. 1595 oli Kaarle-herttuan toimesta ehdotettu, että valtakunnan koko kauppa olisi järjestettävä siten, että ainoastaan muutamilla ns. tapulikaupungeilla olisi oikeus harjoittaa ulkomaan kauppaa, jota vastoin muut, "maakaupungit", saisivat käydä ainoastaan sisämaan kauppaa. Että Pori verraten suuresta merenkulustaan huolimatta tuli kuulumaan näihin jälkimmäisiin, oli aivan selvää, koska ehdotus oikeastaan tarkoitti kaiken ulkomaankauppa-oikeuden anastamista Tukholmalle yksinään. Vuosina 1614 ja 1617 julkaistiin tältä pohjalta uudet kauppaohjesäännöt, joiden mukaan Turusta, Helsingistä ja Viipurista tuli Suomen ainoat tapulikaupungit, kun sitä vastoin Porilta kuten muiltakin kaupungeilta riistettiin oikeus ottaa satamassaan vastaan ulkomaalaisia laivoja.

KAUPUNGIN TAPULIOIKEUS RAJOITETAAN VIENTIIN V. 1614-1636

Uusien kauppaohjesääntöjen mukaan sai Pori kuitenkin vielä pitää oikeuden viedä omilla laivoillaan tavaroitaan vieraisiin satamiin. Sillä oli siis vielä ns. "aktiivinen tapulioikeus", mutta ei "passiivista". Tämä ei kaikeksi ollut vielä mikään tuntuva vahinko kaupungille, sillä ulkomaalaisten käynnit siellä lienevät olleet verraten harvinaisia. Huomaammekin kaupungin aktiivisen tapulioikeutensa aikana (1614-1636) vielä melko hyvin tulleen toimeen, ja se hyvinvoinnin väheneminen, mikä jo silloin oli huomattavissa, saattoi yhtä hyvin olla seurausta uusista kaupungilta kiskotuista veroista kuin uusien kauppaohjesääntöjen vaikutusta.

KAUPUNGILTA RIISTETÄÄN OIKEUS ULKOMAANKAUPPAAN

Kaksikymmentä vuotta myöhemmin (1636) riistettiin kaupungilta sekin, mikä sillä vielä oli jäljellä ulkomaankauppaetuoikeuksistaan. Vuoden 1636 uusi kauppaohjesääntö otti näet kaikilta Tukholman ja Turun pohjoispuolella olevilta kaupungeilta niiden tapulioikeudet, ja Pori vaipui siten yhdellä iskulla vähäpätöiseksi maaseutu-kaupungiksi. Vasta monien monituisten väsymättömien valitusten perästä onnistui kaupungin v. 1641 saada, samaten kuin Rauman ja Uudenkaupungin, oikeus maa-kaupunkinakin viedä Saksan satamiin puuastioita ja tuoda sieltä suolaa tai puhdasta rahaa. Mutta kun puuastioilla, kuten olemme nähneet, ei vielä ollut mitään varsinaista merkitystä kaupungin vientitavarana, oli tämä oikeus, niin tärkeä kuin se saattoi ollakin eteläisille naapureille, Porille vähäarvoinen. Tosin porvaristo pyysi, "koska vain puutavaralla tehtävä ulkomaankauppa on sallittu ja koska meillä täällä Porissa semmoista ei astioiden tai muiden valmiiden puuesineiden muodossa ole saatavissa niin kuin Udessakaupungissa ja Raumalla", oikeutta saada nyt niin kuin ennenkin purjehtia ulkomaille, viedä kaikenlaista tavaraa sekä ostaa sieltä suolaa, verkkaa ja muuta kotona myytäväksi, mutta heidän pyyntönsä tietysti hylättiin. Täten kaupungilta nyt riistettiin sen olemassaolon tärkein väline, vapaa ulkomaankauppa.

PERÄ-POHJAN KAUPAN KADOTTAMINEN

Onnettomuus tulee harvoin yksinään. Pori kadotti tähän aikaan myös voittoa tuottavan Perä-Pohjan-kauppansa, joka aina Teljän ajoista saakka oli tapahtunut suureksi osaksi Satakunnan sataman kautta. Vuosina 1605 ja 1606 annettiin näet Oulun ja Vaasan kaupunkien perustamiskirjat. Näiden kaupunkien etuoikeuskirjeet määräsivät, että Pohjois-Pohjanmaata oli pidettävä Oulun, Etelä-Pohjanmaata Vaasan kauppa-alueena, jolla, mitkään muut kaupungit eivät saisi olla esteenä niille. Tosin hallitus huomasi, että tämä oli liian kova isku niille kaupungeille, joille Perä-Pohjan kauppa tähän saakka oli tuottanut huomattavaa voittoa, ja myönsi jo v. 1614 Turulle sekä seuraavana vuonna myös Porille ja Raumalle oikeuden yhä edelleen tehdä kauppaa Pohjanmaalla, kuitenkin sillä ehdolla, ettei porvareiden enää olisi lupa antaa rahvaalle tavaroita lainaksi, vaan ainoastaan "vaihtaa valmista valmiiseen" (handla rede om rede). Antoipa Kustaa Aadolf Helsingin valtiopäivillä käydessään ja huomattuaan, että Turku, Pori ja Rauma eivät voineet pysyä pystyssä ilman Pohjanmaan kauppaa, ja että ne olivat kärsineet suurta vahinkoa sen johdosta, että niitä siinä estettiin, vahvistuskirjeen kaksien vapaamarkkinoiden pitämiseen Olavin päivän aikaan Perä-Pohjassa, tois-

ten Pietarsaassa, toisten Saloisten satamassa, joilla mainittujen kaupunkien porvareiden sallittiin vapaasti ja esteettömästi tehdä kauppaa. V:n 1617 kauppaohjesäännössä tämä oikeus ulotettiin kaikkiin tapulikaupunkeihin. Kaikesta tästä oli vähän apua. Uusien kaupunkien kilpailu karkotti vähitellen kaikki muukalaiset pohjoisista satamapaikoista. V. 1620 perustettiin lisäksi Uusikaarlepyy ja viisi vuotta myöhemmin siirrettiin Pietarsaaren vapaamarkkinat sinne. V. 1649 perustettiin lopuksi myös Raahen. Pori tosin koetti vielä pelastaa itselleen Pohjanmaan eteläisimmän nurkan, Närpiön ja Lapväärtin pitäjät, pyytäen v. 1650, ettei mitään kaupunkia perustettaisi Koppön saareen. Mutta se oli turhaa. Pian sillä oli uusi kilpailija, Kristiina, kimpussa. Siten oli Porin askel askelelta täytynyt vetäytyä pois kauppa-alueelta jota se ja sen edeltäjä Ulvila kolme vuositähtä olivat pitäneet omanaan.

HAMEEN KAUPAN KADOTTAMINEN

Ikään kuin näiden vastoinikäymisten kukkuraksi tapahtui tähän aikaan, että sekin voitto, jonka kaupunki voi laskea saavansa ikivanhasta Hämeen kaupastaan, nyt riistettiin pois. Kaupungilla oli, kuten edellä mainittiin, vuoden 1601 etuoikeuksien mukaan yhdet vuotuiset markkinat Harjun kylässä Pirkkalassa. Hämmäläiskauppa, joka aina pakanuuden ajoista asti oli suuntautunut Kokemäen jokilaaksoa kohti, tuotti näilläkin markkinoilla Porin kauppavaihtoon huomattavan lisän. Mutta vuosina 1638 ja 1639 antoi Pietari Brahe luvan kaksien markkinoiden pitämiseen Tammerkosken kylässä, joilla Turun kaupungin porvarit jo aikaisemmin olivat alkaneet käydä, ja joihin myös uuskaupunkilaiset sittemmin saivat ottaa osaa. Turku pyysi v. 1640 kaupungin perustamista Tammerkoskelle tai Nokialle - tietysti toivoen saavansa tässä uudessa kaupungissa yksinomaiset kauppaoikeudet. Tätä Turun porvarien toivomusta ei tosin täytetty, mutta v. 1613 hylättiin Ylä-Satakunnan rahvaan ja myös Rauman kaupungin hakemukset, että muidenkin kaupunkien porvareiden sallittaisiin käydä Tammerkosken markkinoilla.

PURJEHDUSTA VAIKEUTTAVAT MAATUMAT

I

Kaiken tämän lisäksi joutui kauppa aikakauden loppupuolella melkoisesti kärsimään kaupunkiin selän jatkuvastä mädälyksestä. 1500-luvun lopulla muodosti keväisten tulvavesien huuhtoma hiekka sinne joukon vedenalaisia kareja, joiden välillä oli erittäin vaikea löytää syvempiä juopia, koska hiekkasärkät eri vuosina voivat muuttaa sekä paikkaa että

muotoa. Moni näistä matalikoista alkoikin jo kohoutua vedenpinnan yläpuolelle, muodostaen uusia saaria ja hietaluotoja. Kirjeessään kuningattarelle 2.3.1642 sanoo Jöns Kurki kaupungin aiotun Yyteriin muuton johdosta, että "kaupunki tosin sijaitsee ihanalla paikalla, mitä maaseutuun tulee, mutta purjehdukseen nähden erittäin epämukavasti, koska lastatulla laivalla ei voi päästä kaupunkia suurta peninkulmaa lähemmäksi, vaan sen asukkaiden täytyy vienti- ja tuontitavaraansa kuljettaa pienillä veneillä Koivuluodolle". Ja hän lisää, että tämä kaikki on kahta hankalampaa, koska on sangen vaikeata "tietää oikeaa väylää joessa, sillä vesi nousee laajemmalti kuin juopa ulottuu. Kuitenkaan ei mikään vene voi väylän ulkopuolella enää päästä perille, koska se kaikki maatuu".

II

Edellä olevasta käy siis myös selville, että kaupungin jo tähän aikaan oli ollut pakko hakea itselleen ulkoma, ja että se siihen tarkoitukseen käytti Puusoon viereistä pientä Koivuluotoa (Björkholmen), jonka Sigismund oli kaupungille lahjoittanut. Kuitenkin lienevät vielä pienet Tukholmassa käyvät laivat täyteenkin lastattuina voineet purjehtia kaupunkiin, koska 1630-luvulla puhutaan laivoista, jotka olivat ankkurissa osaksi laiturin luona, osaksi vastapäätä kaupunkia "Sannan" luona.

Kaikissa tapauksissa tuotti nopeasti jatkuva maatuminen melko suuria haittoja kauppiaille, jotka ennen olivat tottuneet saa maan tavaransa muitta mutkitta säilöön kaupungin rannassa sijaitseviin aittoihinsa.

Kadotettuaan ulkomaankauppansa - sillä jäljelle jäänyt puuastioiden vienti- ja suolan tuontioikeus ei voinut paljon merkitä - sekä nähtyään kauppaa-alueensa supistuneen muutamiiin Satakunnan pitäjiin, kun sillä ennen oli ollut avoin tie koko Pohjanmaalle ja Hämeeseen, oli kaupunki nyt todellakin saatettu perin kurjaan tilaan. Jäljellä olevalla pienellä alueella alkoivat jo onnellisemmat naapurit, Rauma ja Uusikaupunki, jotka parempien satamasuhteitten takia ehtivät tehdä kaksi Tukholman matkaa samassa ajassa kuin Pori yhden, "työntää porvareita pois lähinnä olevista pitäjistä, niin ettemme niistä pitäjistä enää saa mitään kauppatarvareita". Myöskin aatelin talonpojilla oli tapana, sillä verukkeella, että veivät tuohta herrojensa tarpeiksi Ruotsiin, "sen ohessa lastata joukko karjaa, voita ja muita toisilta talonpojilta ostamiaan tavaroita ja tehdä siten kaksi tai kolme matkaa kesässä". Ei ollut ihme, että Pori sellaisissa oloissa pian alkoi taantua. Jo ennen ulkomaankauppakiellon julkaisemista v. 1636, kun Pohjanmaan kaupungit jo oli perustettu, oli sen Saksan kauppa vähentynyt niin, ettei Saksaan vuotuisesti purjehtinut enempää kuin keskimäärin 1 - 3 laivaa 8 tai 9 laivan asemesta, joita ennen oli käytetty tähän kauppaan. Ja kun sen lisäksi tuli vielä vuo-

den 1636 kauppaohjesääntö, johon vuoden 1641 myönnytys ei sisältänyt mitään erityisempää parannusta, oli kaupungin ennen niin kukoistava kauppa suorastaan lopussa ja samalla myös sen hyvinvointi.

Täten olemme saapuneet käännekohtaan kaupungin historiassa. Kaupunki, jonka nuori Vaasa-ruhtinas kaukonäköisesti perusti, oli täydellisen purjehdusvapauden suosi-
mana lyhyessä ajassa kohonnut kukoistukseen. Sillä oli ajoittain ollut paikkansa Suomen kolmantena kaupunkina, ja se oli hyvinvointinsa yltäkylläisyydestä auttanut valtakunnan puolustusta. Ainoastaan aikojen kovuus, alituiset ulkomaiset ja kotimaiset sodat sekä uudistuneet tulipalot olivat ehkäisseet sen mahdollisesti vieläkin nopeampaa vaurastumista. Mutta samalla kun siltä riistettiin oikeus ulkomaankauppaan, alkoi kaupungin historiassa uusi vaihe, tunnusmerkkeinään taantuminen ja ehkäisty kehitys, jotka turmiollinen lainsäädäntö puoleksitoista vuosisadaksi toi mukanaan.

Pormestari Henrik Tuomaanpojan sinetti.

Kuviona ristissä olevat nuolet. Vähän suurennettu. Valtionarkisto.